

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK 1949 ÓTA MEGJELENT KIADVÁNYAI

Acta Universitatis Szegediensis Sectio Juridico-Politica Series Nova

Tomus I.

Fasc. 1. Buza László: *A nemzetközi közhatalom szervezete az Egyesült Nemzetek Alapokmánya szerint* (Szeged, 1949.) 26 l.

Fasc. 2. Martonyi János: *Jogászképzés és jogász hivatások a Szovjetunióban* (Szeged, 1949.) 24 l.

Fasc. 3. Kelemen László: *Néhány kérdés a képviselet köréből* (Szeged, 1950.) 32 l.

A felszabadulás 10. évfordulójára tartott előadások

Buza László: *A felszabadulás és Magyarország nemzetközi jogi szuverenitása* (Szeged, 1954.) 16 l.

Acta Universitatis Szegediensis Sectio Politico-Juridica

Tomus I.

Fasc. 1. Bólya Lajos: *A törvényesség kérdései a büntető eljárásban* (Szeged, 1955.) 20 l.

Fasc. 2. Horváth Róbert: *Az 1945—46-os magyar infláció elméleti kérdései 10 évi tudományos fejlődés távlatában* (Szeged, 1955.) 20 l.

Fasc. 3. Pólay Elemér: *A nevelő funkció és a szegedi megyei bíróság házassági törvénykezése a népi demokrácia 10 évében* (Szeged, 1955.) 27 l.

Fasc. 4. Both Ödön: *Az 1848. évi sajtótörvény létrejötte (A sajtószabadság problémája Magyarországon a reformkorban)* (Szeged, 1956.) 65 l.

Tomus II.

Fasc. 1. Schultheisz Emil: *A látszólagos halmazat* (Szeged, 1956.) 24 l.

Fasc. 2. Perbíró József: *A mezőgazdasági termelészövetkezeti tagok munkajogviszonyának néhány elvi kérdése* (Szeged, 1956.) 34 l.

Fasc. 3. Pólay Elemér: *A római végrendelet eredete* (Szeged, 1956.) 47 l.

Tomus III.

Fasc. 1. Buza László: *A törvényesség és az igazságosság elve a nemzetközi jogban* (Szeged, 1957.) 56 l.

Fasc. 2. Martonyi János: *A lakosságadóztatási eljárás szabályozása* (Szeged, 1957.) 27 l.

Fasc. 3. Antalffy György: *Platon és Aristoteles a »tökéletes« állami és társadalmi szervezeti formákról* (Szeged, 1957.) 38 l.

Fasc. 4. Pólay Elemér: *A római jogrendszer tagozódásának kérdése* (Szeged, 1957.) 31 l.

Fasc. 5. Horváth Róbert: *Fényes Elek, a haladó magyar statisztikus és reformer (1807—1876)* (Szeged, 1957.) 27 l.

Fasc. 6. Szentpéteri István: *A tanácsok megalakulása és jogi szabályozása a Tanácsköztársaságban* (Szeged, 1957.) 38 l.

Tomus IV.

Fasc. 1. Both Ödön: *Szeged város büntetőbíráskodása 1848-ban* (Szeged, 1958.) 63 l.

Fasc. 2. Németi László: *A mezőgazdasági termelészövetkezetek mintaalapozásának jogforrási jellege* (Szeged, 1958.) 20 l.

Fasc. 3. Horváth Róbert: *Egy ismeretlen politikai aritmetikus: Hatvani István professzor (1718—1786)* (Szeged, 1958.) 44 l.

52545

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus X.

Fasciculus 1.

BUZA LÁSZLÓ

**A NEMZETKÖZI JOGI NORMÁK
KIALAKULÁSÁNAK ÚTJA**

A fejlődésnek az ENSZ alapokmányában meghatározott iránya
a békés egymás mellett élés
s a jószomszédi és baráti együttműködés szellemében

SZEGED

1963

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, LÁSZLÓ BUZA, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MARTONYI

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József Nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, BUZA LÁSZLÓ, KOVÁCS ISTVÁN,
MARTONYI JÁNOS

Kiadja

*a Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

Felelős kiadó: Kovács István

A NEMZETKÖZI JOGI NORMÁK KIALAKULÁSÁNAK ÚTJA.
A FEJLŐDÉSNEK AZ ENSZ ALAPOKMÁNYÁBAN MEGHATÁROZOTT IRÁNYA
A BÉKÉS EGYMÁS MELLETT ÉLÉS S A JÓSZOMSZÉDI ÉS BARÁTI EGYÜTT-
MŰKÖDÉS SZELLEMEBEN

I.

A békés egymás mellett élés és a nemzetközi együttműködés elve tartalmát és jogi természetét tekintve különbözik egymástól. Megegyeznek abban, hogy mindkettőben egyetemes nemzetközi jogszabályok kialakítására irányuló törekvés mutatkozik meg. Ez a törekvés a békés egymás mellett élés elvénel inkább csak előkészítő jellegű: a nemzetközi együttműködés elvének kidolgozását hivatott előkészíteni, azon keresztül vezet nemzetközi jogszabályok statuálásához s rajtuk át ahhoz, hogy az univerzális nemzetközi jog alapelvévé legyen. Ez a magyarázata annak, hogy egyelőre a két elv közül a békés egymás mellett élés elve van előtérben.

A békés egymás mellett élés két egymással élesen szembenálló gazdasági és társadalmi rend harcában született meg. A nemzetközi együttműködés elve is ebben nyert új tartalmát és ezen alapuló különös jelentőséget. Ezért van, hogy egyetemes nemzetközi jogszabályként való kialakulásuk politikai előfeltételei pillanatnyilag nehezen biztosíthatók. A békés egymás mellett élés elve politikai elv.¹ Mint ilyen az államok külpolitikáját hivatott irányítani. A nemzetközi együttműködés elve viszont nemzetközi jogelv, benne van az ENSZ Alapokmányban, ha nem jelent is a tagállamokra konkrét tartalmú és a nemzetközi jog eszközeivel kikényszeríthető kötelezettséget, egyelőre a nemzetközi jog programjellegű normája.

Tartalmilag a békés egymás mellett élés kevesebb, mint a nemzetközi együttműködés, bár kétségtelen, hogy nem az államok passzív egymás mellett

¹ A békés egymás mellett élés elve tartalmaz olyan elemeket, amelyek a tétéles nemzetközi jognak az ENSZ Alapokmányában megállapított elvei. De ezek a nemzetközi jogi elvek nem merítik ki a tartalmát. A békés egymás mellett élés nem új kifejezéssel történő összefoglalása az Alkotmány 3. és 4. pontjában foglalt jogelveknek, hanem ezeken túlmenő magatartást jelent. A Szovjetunió, a szocialista államok és számos el nem kötelezett állam külpolitikájának vezető elve, mely éppen a szóbanforgó és érvényesülni egyelőre nem tudó jogelvek érvényesítését célozza s azt, hogy ezeken keresztül biztosítja a nemzetközi együttműködés programjellegű normájának teljes értékű nemzetközi jogelvvé történő kialakulását s mint ilyennek érvényesítését.

elését jelenti, szükségképpen feltételez bizonyos aktív magatartást, mely az államok egymásközi érintkezésében jelentkezik.

A békés egymás mellett élés és a nemzetközi együttműködés egymáshoz való viszonyát nem mindenki látja így. *Cezary Berezowsky* például az együttélést a nemzetközi együttműködés egyik formájának tekinti.² A nemzetközi együttműködés másik formáját az integrációban látja. Ennek a szemléleti módnak is megvan a létjogosultsága. *Berezowsky* azonban más szempontból nézi a kérdést. Ő az egymás mellett élés elvét állítja szembe az integráció elvével, tehát a szuverén államok egymás melletti létezésének állapotát az államoknak olyan nemzetközi szervezetben való tömörülésével, mely a tagállamok szuverenitásának szerepét csökkenti. Nem is békés egymás mellett élésről beszél s így nem azzal a fogalommal operál, melynek tartalmát és jogi természetét vizsgálni fogjuk.

Az államok egymás mellett élése állandó jelenség, mióta állam van, az államok nem éltek izoláltan egymástól, bizonyos koegzisztencia alakult ki közöttük. Az egymás mellett élés története összeesik a nemzetközi kapcsolatok történetével.³

A nemzetközi jogszabályok megalkotásához több állam megegyező akarata szükséges. Ez az akarat nem az érdekelt államok fölött álló egységes akarat, hanem tartalmilag egymással megegyező több akarat. A nemzetközi jogszabályok megalkotása azért nehéz, mert ezt az akaratmegegyezést nem könnyű biztosítani. Ha megegyező akarat alapján a nemzetközi jogszabály létre is jön, még mindig problematikus, hogy ez a jogszabály mennyire fog érvényesülni. A nemzetközi jogszabályoknak nemcsak megalkotásához szükséges az érdekelt államok akaratmegegyezése, hanem annak értelmezéséhez is. Ezen kívül szükséges az érdekelt államok részéről a kézséges is arra, hogy ezeket a jogszabályokat a más államokkal való érintkezésben tényleg érvényesítsék. Így az akaratmegegyezés bizonyos folytonossága szükséges.

Az univerzális nemzetközi jogszabályok megalkotásának két formája van: a szerződés és a szokás. *Tunkin* helyesen állapítja meg, hogy a szokás is az államok megegyezésén: hallgatolagos megegyezésén (*pactum tacitum*) nyugszik. Ennek következtében többet jelent, mint egyszerű szokást, vagy gyakorlatot. Szokásjog akkor alakul ki, ha azt az illető állam, mint jogilag kötelező normát elfogadja. Az univerzális nemzetközi szokásjog kialakulásához nem szükséges, hogy azt valamennyi állam tényleg alkalmazza, de minden esetre szükséges, hogy azt jogilag kötelező normaként elfogadja. Ez utóbbi kelléket bizonyítja a viszonyosság intézménye, melynél az érdekelt államok kölcsönösen ugyanazt az eljárást alkalmazzák egymásközi érintkezésükben s amely ennek dacára nemzetközi jogszabályt, és ezen alapuló nemzetközi jogi kötelezettséget mégsem jelent.

A burzsoa nemzetközi jogászok egy része nem fogadja el azt a megállapítást, hogy a nemzetközii szokásjog kialakulásához az érdekelt államok részéről

² *Cezary Berezowsky*: *Coexistence et Integration deux formes de la cooperation internationale*. Institut Polonais des Affaires Internationales kiadása. Különlenyomat az „*Annuaire polonaise des affaire internationales*” 1959—1960. évi kötetéből.

³ *G. Tunkin*: *Coexistence and International Law*, Académie de Droit International. *Recueil des Cours* 1958. III. Tom. 95. de la Collection, 5—81, közelebből 5. lap.

történt (esetleges hallgatólagos) elismerés szükséges.⁴ Azon az állásponton vannak, hogy az univerzális szokásjog az államokat hozzájárulásuk nélkül is köti. Ebben az állításban az a törekvés nyilatkozik meg, hogy az imperialista államok által statuált nemzetközi szokásjog kösse az újonnan keletkezett államokat is. Ugyanaz a jelenség, mellyel az államon belüli jog területén találkozunk akkor, mikor az uralkodó osztály az általa alkotott régi jogszabályok érvényének fenntartásával igyekszik megakadályozni azt, hogy az új gazdasági alapnak megfelelő új jogszabályok jöjjenek létre; a régi jogszabályok alkalmazásával szeretnék a társadalmi fejlődést megakasztani és uralmukat biztosítani.

A nemzetközi jog általános elveiből, elsősorban az állam szuverenitásából szükségképpen következik, hogy az érdekelt állam hozzájárulása nélkül öt kötelező nemzetközi jogszabály nem jöhet létre, ez áll a nemzetközi szokásjogra is. A nemzetközi szokásjog univerzális szabályai az új államokat is kötik, mert a többi állam részéről történt elismerésükkel, illetőleg annak maguk részéről történt elfogadásával elismerik a szokásjogi szabályok kötelező erejét. Persze mindig megvizsgálandó, hogy a szóbanforgó norma tényleg univerzális: jellemző nemzetközi jogszabály-e, annak értelmét az államok egyformán és helyesen állapítják-e meg? Természetesen megvan annak a lehetősége, hogy az újonnan keletkezett államok az általuk elismert szokásjogi szabályokat az új viszonyoknak megfelelően értelmezzék, illetőleg, hogy új nemzetközi jogszabályok statuálását kezdeményezzék.

Nagyon világosan ez volt az álláspontja a Szovjetunióknak akkor, amikor 1934-ben a Nemzetek Szövetségének tagjává lett. *Litvinov* a Szovjetunió akkori külügyi népbiztosa, midőn a felvétel után a szovjet delegáció élén a Közggyűlés tanácskozó termében megjelent, kijelentette, hogy ha a Szovjetunióknak módjában lett volna résztvenni a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya megalkotásában, annak egyes cikkei ellen tiltakozott volna, így pl. kifogásai lettek volna azok ellen a rendelkezések ellen, melyek bizonyos esetekben megengedik a háborút, kifogása lett volna a mandátumok intézménye ellen is és sajnálta volna, hogy a fajok közötti egyenlőség elve az Egyezségokmányban elismerésre nem talált. Mindez azonban nem akadályozta annak, hogy belépjen a Nemzetek Szövetségébe, tekintettel különösen arra is, hogy egy szervezet tagjait erkölcsi felelősség csak azokért a határozatokért terheli, melyek az ő közreműködésével jöttek létre.⁵

A Szovjetunió, tehát a Nemzetek Szövetségében való belépése alkalmával is nyomatékosan hangsúlyozta a nemzetközi jog általa proklamált új elveit, de nem utasította el az Egységokmányban foglalt rendelkezések kötelező erejét, azokat hallgatólagosan elismerte. Itt persze nem nemzetközi szokásjogról, hanem egy nemzetközi egyezményben foglalt jogszabályokról van szó, de az utólagos elismerés szempontjából nincs különbség a nemzetközi jogszabály két kategóriája között. A nyilatkozat kifejezte a Szovjetunióknak azt a szilárd elhatározását, hogy az általa helyesnek tartott elveknek igyekezni fog a Nemzetek Szövetségén belül is érvényt szerezni.

Az elismerés a nemzetközi jogban rendszerint mint új államok és új kormányok elismerése s mint a felkelő párt hadviselő félként való elismerése szerepel. Az elismerésnek azonban a nemzetközi jogban általánosabb jelentősége

⁴ Vö. ezzel kapcsolatosan *Josef L. Kunz*: *The Changing Science of International Law*. *American Journal of International Law*. Vol. 56. 1962. 488—499 lap.

⁵ *Résumé Mensuel des travaux de la S. d. N.* Année 1934. Vol. XIV. 268. lap.

van: új nemzetközi jogi helyzetek (pl. államterületi változások) és nemzetközi jogszabályok elismerésére is vonatkozhatnak.⁶

A nemzetközi szokásjog kialakulásában is az államok nagy része azok elismerésével vesz részt.

A hágai Állandó Nemzetközi Bíróság statútuma 38. cikkében megállapítja, hogy a Bíróság eljárásában mit alkalmaz. A nemzetközi szokást illetően azt a megállapítást teszi, hogy azt „mint a jog gyanánt elismert általános gyakorlat bizonyítékát” alkalmazza,

Ez a rendelkezés nem jelenti azt, hogy a nemzetközi szokásjog csak azokat az államokat köti, amelyek azt a gyakorlatban már tényleg alkalmazták. A szövegezés arra mutat, hogy a kötelező erő alapja a többi államok által folytatott gyakorlat hallgatóságos elismerése.

A statútumnak ugyanez a cikke c/pont alatt, a Bíróság által alkalmazandónak jelöli meg a civilizált nemzetek által elismert általános jogelveket. Egyesek szerint itt a nemzetközi jog általános elveiről van szó, mások szerint pedig az államon belüli jog általános elveiről, melyek átlépnek a nemzetközi jogba. Kérdés azonban, hogy ezek az államon belüli általános jogelvek miként kerülnek át a nemzetközi jog síkjára? Az az álláspont semmiképpen nem fogadható el, hogy ez szokásjog vagy szerződés útján történik. Ebben az esetben ugyanis a szerződés, illetőleg a szokás szerepelne jogforrásként s ezek mellett az általános jogelveket mint önálló jogforrást nem lehetne külön megemlíteni. Nézetem szerint itt nem a nemzetközi jog általános elveiről van szó, hanem az államon belüli jogban található általános jogelvekről.

Semmiesetre sem helyes a statútumnak az a rendelkezése, mely a civilizált nemzetek részéről elismert általános jogelveket jelenti ki alkalmazandóknak. A tételes nemzetközi jog nem ismer különbséget civilizált és nem civilizált nemzetek között. Ez merőben ellentétes volna az államok egyenjogúságának elvével. Nézetem szerint e rendelkezés tartalma az, hogy ha két állam egymásközötti vitájában kell a Nemzetközi Bíróságnak döntenie és a vita eldöntésénél alapulvehető nemzetközi szerződés, vagy nemzetközi szokásjog nincs, a Bíróság döntésénél alapulveheti azt az államon belüli jogelvet, melyet az érdekelt felek mindegyikének belső joga ismer. Ezzel ezek az általános elvek nem lesznek a nemzetközi jogban általánosan érvényesülő jogelvekké, csak a Bíróság számára jelentenek olyan normát, melyet a konkrét eset elbírálásánál alapulvehet, mert feltételezhető, hogy ha a felek belső joga ugyanazt az elvet rendeli alkalmazandónak, ugyanezt az elvet vették volna alapul akkor is, ha analóg esetben nemzetközi jogszabályt alkottak volna. A Nemzetközi Bíróság statútumának 38. cikke nem is használja a „forrás” kifejezést. (a hivatalos magyar fordítás ezen a ponton nem szabatos) A statútum illető cikkének hivatalos szövegében az a kifejezés szerepel, hogy a Bíróság a felsoroltakat alkalmazza. A 38. cikkben tehát nem a nemzetközi jogforrások felsorolásáról van szó, hanem arról, hogy a Nemzetközi Bíróság honnan meríti azokhoz a tételeket, amelyeket ítélezésében alkalmaz.

A 38. cikk d) pontja a következőképpen szól: „Az 59. cikk rendelkezéseinek fenntartása mellett a bírói döntéseket és a különböző nemzetek legkiválóbb tudósainak tanítását mind a jogszabályok megállapításának segédeszkö-

⁶ Buza László: Az elismerés jogi természete a nemzetközi jogban. (Különlenyomat a Kolosváry Emlékkönyvből. Budapest. 1939. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata.)

zét". Az 59. cikkre való hivatkozás csak a mondat első felére, ti. a bírói döntésekre vonatkozik: azt jelenti, hogy „a Bíróság határozata csak a szembenálló felekre és csak az eldöntött ügyben kötelező.” Kétségtelen, hogy a d) pontban felsoroltak nem tartalmazhatnak új nemzetközi jogi szabályokat. Csak a nemzetközi jog bizonyos vitatott tételeinek megismerésére szolgálnak alapul. A különböző nemzetek legkiválóbb tudósai állásfoglalásának is abból a szempontból van jelentősége, hogy a Nemzetközi Bíróság az ő tekintélyük alapján megállapításaikat elfogadja magára nézve irányadónak. *Tunkin*⁷ is azon az állásponton van, hogy annak megállapításánál nyújtanak segítséget, hogy van-e nemzetközi jogszabály s azok interpretálásánál játszanak nem jelentéktelen szerepet. *Tunkin* úgy véli, hogy e szerep alapján ezeket a nemzetközi jog kiegészítő forrásainak lehet nevezni. Nézetem szerint a kiegészítő jogforrás elnevezés nem helyes. A kiegészítő jogforrás akkor nyer alkalmazást, ha erősebb jogforrás nem tartalmaz az illető konkrét esetre vonatkozó rendelkezést. Itt nem erről van szó. Ennek következtében helyesebb a kiegészítő forrás helyett — ha mindenképpen ragaszkodni akarunk a forrás elnevezéséhez — a megismerési forrás elnevezést használni. Maga a statutum segédeszközöknek nevezi őket.

A Nemzetközi Bíróság statutumának 38. cikke is kétségtelenné teszi, hogy nemzetközi jogot csak az érdekelt államok együttes akarata hozhat létre s hogy ez az együttes akarat, vagy szerződésben, tehát írásban, vagy szokás útján, tehát hallgatólagos megegyezés formájában nyilatkozik meg.

A nemzetközi jogelv és nemzetközi jogszabály között az a különbség, hogy a nemzetközi jogelvek szükségképpen nemzetközi jogszabályokban jutnak kifejezésre, olyan tételek, amelyek nem egy kérdésre vonatkoznak, hanem áthatják a nemzetközi jog egészét s annak különböző részeiben vissza-visszatérnek. A nemzetközi jogelvek között is vannak univerzális és partikuláris jellegűek. Természetesen az univerzális jellegű nemzetközi jogelveknek van elsősorban jelentőségük, de lehetséges, hogy egyes államok, sőt esetleg csak két állam egymásközötti viszonyában fennálló partikuláris nemzetközi jognak is vannak bizonyos jogelvei. A nemzetközi jogelv a nemzetközi jogszabálynál általánosabb érvényű kategória. Ezek az elvek persze lényegesen különböznek a külpolitikában érvényesülő elvektől.

A nemzetközi jogszabályoktól és a nemzetközi jogelvektől meg kell különböztetni az államok együttes akartán nyugvó programokat. Az államok együttes programja, ha nemzetközi jogalkotásra vonatkozik is, még nem statuál nemzetközi jogot, az államok megegyező akarata csak arra irányul, hogy a kérdést nemzetközi jogi szabályozás tárgyává teszik. Nemzetközi jogalkotásra irányuló akaratot, csak az államok erre jogosított szervei, tehát csak a nemzetközi jogalkotásban való közreműködésre jogosított szervek juttathatnak kifejezésre.

Kérdés, hogy az ENSZ. Közgyűlésnek rezolúciói, melyek bizonyos kérdés nemzetközi jogi szabályozásra vonatkoznak, tekinthetők-e ilyen programként? A Közgyűlés határozatában a tagállamok akarata jut kifejezésre, nem szükségképpen az összes tagállam megegyező akarata, mert hiszen a rezolúció szó többséggel is hozható. A Közgyűlés minden rezolúciója nem irányul nemzetközi jogszabály megalkotására. A jogalkotásra vonatkozó rezolúciók is a Köz-

⁷ I. m. 27. lap.

gyűlés hatáskörének megfelelően csak javaslatot tartalmaznak a tagállamok felé arra, hogy bizonyos kérdéseket nemzetközi jogi szabályozás tárgyává tegyének. A rezolúció indoklásából sokszor következtetni lehet arra is, hogy a Közgyűlés, illetőleg a rezolúciót elfogadó tagállamok az illető kérdésnek milyen irányú szabályozását tartanak kívánatosnak. A tagállamok elhatározásától függ hogy a rezolúcióban foglalt kérdést egyáltalában nemzetközi jogi szabályozás tárgyává teszik-e?

A jogalkotásra irányuló programoktól meg kell különböztetni az un. program-jellegű nemzetközi jogi normákat.⁸ Program-jellegű normák az államok egymásközötti magatartására vonatkozó olyan szabályok, melyek az államok jövőbeli magatartásának bizonyos általános elveit formulázzák, alanyi jogokat azonban nem statuálnak és nemzetközi jogi eljárás útján kikényszeríthető kötelezettséget nem állapítanak meg.

Az államok ezeket az elveket mint olyanok ismerik el, melyeket eljárásaikban figyelembe vesznek s erre a figyelembevételre kötelezettséget is vállalnak. A programjellegű normánál a jogalkotás kezdeti állapotban van. További feladat, hogy ezek a normák teljes értékű jogszabályokká tétessenek. A programjellegű normákat úgy tekinthetjük, mint vázat, melyre a konkrét jogszabályok rá fognak rakodni.

A nemzetközi jogalkotáshoz az érdekelt államok között megegyezés szükséges s ez a megegyezés jogi eljárás útján nem kényszeríthető ki. A megegyezés rendszerint harcok eredményeként jön létre s a közlekedésnek különböző fázisai vannak. A programjellegű normák a közeledés állapotát mutatják.

Programjellegű norma pl. a népek önrendelkezési joga és az alapvető emberi jogok mindenki számára való biztosítása. Ezeket az ENSZ Alapokmánya állítja fel. A programjellegű normák rendszerint csak elvi megállapítást tartalmaznak a kérdés rendezésére vonatkozólag. Ezek az elvek lényegesen különböznek azoktól a nemzetközi jogi elvektől, melyek a tétéles nemzetközi jog rendelkezésein alapulnak s mint ilyenek a nemzetközi jogi normák különös jogi természettel bíró kategóriái. Itt olyan elvekről van szó, melyek csak a jövőben fognak tétéles nemzetközi jogszabályokká kifejeződésnek. Amíg a nemzetközi jogi elvek a tétéles jog alapján annak megalkotása után állapíthatók meg, addig a programjellegű normákban foglalt elvek megelőzik a jogszabály alkotását és olyan bázis gyanánt tekinthetők, amelyen a tétéles nemzetközi jogszabályok később fognak kialakulni. A programjellegű norma a fejlődés későbbi szakaszában az államok együttes akaratával, vagy megfelelő szerződés-kötéséhez vezet, vagy azoknak hallgatólagos akarata alapján nemzetközi szokásjogot hoz létre.

A programjellegű normák teljes értékű jogszabályokká való kialakulásának különböző fázisai vannak. Érdekes ebben a vonatkozásban megfigyelni, azokat a programjellegű normákat, melyek az emberi jogokra és alapvető szabadságokra vonatkoznak. Az alapvető emberi jogok az ENSZ. Alapokmányában mint programjellegű normák foglaltatnak. Az Alapokmány nem adja részletes kifejezetségüket. Ezt a célt szolgálja az ENSZ. Közgyűlés által 1948. december 10-én elfogadott deklaráció. Ez a deklaráció bevezetésében kifejezetten úgy nyilatkozik, hogy a Közgyűlés azt mint közös eszményt jelenti ki, minden

⁸ Buza László: A törvényesség és az igazságosság elve a nemzetközi jogban. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus III. Fasciculus 1. Szeged. 1957. 19 és kl.

nép és nemzet számára, abból a célból, hogy minden egyén és a társadalmom minden szerve ezt a deklarációt állandóan szem előtt tartva törekedjék nevelés és oktatás útján ezeknek a jogoknak és szabadságoknak tiszteletét fejleszteni és haladó jellegű állami és nemzetközi rendszabályok által állandó és hatá- sos elismerésüket és tiszteletbentartásukat biztosítani.

E deklaráció jogi természete már az ENSZ-ben való tárgyalás során élénk vita tárgya volt. Egyes államok delegátusai azon az állásponton voltak, hogy a deklarációnak nincs kötelező ereje. Egyszerű ajánlás az ENSZ. Közgyűlés ré- széről a tagállamok felé. Ezzel szemben állt az a másik felfogás, mely a dekla- rációt valóságos nemzetközi jogforrás gyanánt tekinti. E szerint a deklaráció az Alapokmányban foglalt kötelezettségeket jogi életre hívta, azokat teljes ér- tékű jogi normákká alakította át. Középső álláspontot foglalt el a belga delegá- tus. Szerinte a deklarációnak vannak olyan rendelkezései, melyek már megelő- zőleg is nemzetközi szokásjogi szabályok voltak. Ezek kötelező erejüket a dekla- rációban való felvétellel természetesen nem veszítették el, de a deklaráció többi rendelkezésének nincs kötelező ereje, az csak egy kötelezettség kezdetét (un commencement d'obligation) jelenti.

A deklaráció tipikus példája a programjellegű normáknak. Konkrét jogi kö- telezettséget nem állapít meg, de az államok magatartására irányt szab azzal a céllal, hogy ezek a gyakorlat által alátámasszák rendelkezéseit s ezeknek a gy- akorlatban való alkalmazása elősegítse a teljes értékű nemzetközi jogszabály megalkotását.

Az ENSZ. már 1946-ban külön bizottságot küldött ki az emberi jogok tár- gyában. Ez a Bizottság a deklaráció tervezetével egyidejűleg paktum-tervezetet, valamint a végrehajtásra irányuló indítványt is dolgozott ki. A Közgyűlés har- madik bizottsága nagy szótöbbséggel úgy határozott, hogy csak a deklaráció tervezetét veszi tárgyalás alá. A paktum vonatkozó munkálatokat az emberi jogok bizottsága tovább folytatta és 1954-ben két paktum-tervezetet dolgozott ki. Az első a polgári és politikai jogokra, a második a gazdasági és szociális jo- gokra vonatkozott. A Közgyűlés tudomásul vette a két paktumtervezet előter- jesztését, de a paktumtervezetek nem kerültek még a Közgyűlés plénumában tárgyalás alá. A Közgyűlés Hatodik Bizottsága évek óta foglalkozik a kérdéssel. Paragrafusról-paragrafusra tárgyalja a tervezetet, de jelentést a Közgyűlés elé még nem terjesztett. Ha a paktumok hatályba lépnek, az emberi jogokra vo- natkozó rendelkezések kilépnek a programjellegű normák sorából és az érde- kelt államokra nézve teljes értékű jogi kötelezettségeket fognak tartalmazni.

Az emberi jogokra vonatkozó határozatok érdekesen mutatják az utat a programjellegű normától a teljes értékű nemzetközi jogszabály felé. Az, hogy egységes paktum helyett két paktum került kidolgozásra, világosan mutatja, hogy a teljes értékű jogi szabályozás lehetősége egyes jogokra, így a szabad- ságjogokra nézve előbb következik be, mint másoknál.

Más természetű az az út, melyet a népek önrendelkezési jogára vonatkozó programjellegű norma mutat. Itt teljes értékű nemzetközi jogszabályok kiala- kítására kezdeményezés sem történt. Az önrendelkezési jog két különböző tartalmú jogot jelent. Más az önrendelkezési jog tartalma azokra a népekre néz- ve, melyek már önálló államban élnek és azokra, melyek önálló állammá ala- kulni még nem tudtak. Az első esetben a nemzetek önrendelkezési joga nem egyéb, mint az általuk alkotott állam szuverenitása, melyet a többi állam a non intervenció elvének megfelelően tiszteletben tartani köteles. Ebben a vonat- kozásban a népek önrendelkezési joga nem programjellegű norma, hanem jogi

kötelezettséget statuáló nemzetközi jogszabály. Programjellegű normának csak azokra a népekre vonatkozólag tekinthető, melyek önálló államot alkotni még nem tudtak, itt a norma tartalmának szabatos megállapítása, alanyi jogként való kiépítése s érvényesülésének jogi eljárás útján való biztosítása további szabályozásra vár.

A külön államot még nem alkotó népek önrendelkezési joga eredetileg politikai elv volt, melyet részletesen és szabatosan Lenin fejtett ki, s amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a szovjet állam kialakulásánál nyert először széleskörű gyakorlati alkalmazást. Ez az eredetileg politikai elv a Szovjetunió fellépésének eredményeképpen az Alapokmányban mint programjellegű norma nyert elhelyezést.

A népek önrendelkezési jogának elve szolgáltatta a jogi alapot a gyarmati rendszer felbomlásához. Érdekes, hogy ez a programjellegű norma nem is vezetett teljes értékű jogszabály kialakulásához. Nem jött létre e tárgyban sem univerzális nemzetközi szerződés, sem nemzetközi szokásjog. A programjellegű norma mint ilyen közvetlenül érvényesült a nemzetközi életben s így eredményezte a gyarmati népek felszabadulását. Ennek az eredménynek eltérésénél nagyjelentőségű szerepe volt az ENSZ-nek, illetőleg azoknak a jelentéseknek, amelyeket az érdekelt államok voltak kötelesek előterjeszteni az igazgatásuk alatt álló nem autonóm, illetőleg a gyámságuk alá tartozó területek helyzetéről.

Ezek a jelentések lehetőséget nyújtanak az ENSZ-nek arra, hogy ellenőrizze az érdekelt államokat e területekre vonatkozó kötelezettségeik teljesítésében. Az ellenőrzés a nemzetközi jogi kötelezettségek betartásának hatásos biztosítója. Mintegy közép-helyet foglal el az előzetes biztosítékok és az utólagosan — a bekövetkezett jogsértést követően — alkalmazott szankciók között. Az ellenőrzés nemzetközi jogi kötelezettségek betartását hivatott ellenőrizni, mint ilyen nyert alkalmazást a szóbanforgó területek igazgatásának ellenőrzésénél is.

Az Alapokmánynak a szóbanforgó területekre vonatkozó rendelkezése nem az önrendelkezési jog biztosítására vonatkozik, hanem arra a magatartásra, mely az önrendelkezés megszerzésének útját egyengeti. A jelentések lehetőséget adtak az ENSZ-nek annak megvizsgálására, hogy az érdekelt állam olyan tevékenységet folytat-e az igazgatása alatt álló területen, amely alkalmas az önrendelkezési jog eléréséhez. Az ENSZ, által gyakorolt ellenőrzés teljes értékű nemzetközi jogszabályok statutálása nélkül biztosította a népeket megillető önrendelkezési jog programjellegű normának a gyakorlatban való érvényesülését, elsősorban a gyámság alatti területek vonatkozásában.

A programjellegű normák rendszerint egyetemes érvényű kérdésekre vonatkoznak, legtöbbször olyan kérdésekre, melyek az érdekelt államnak nem egy meghatározott másik állammal szemben tanúsítandó magatartását rendezik, hanem az államok általános magatartására vonatkoznak a nemzetközi érintkezés terén. Ugyanilyen természetűek azok a teljes értékű nemzetközi jogszabályok is, melyekhez a programjellegű normák vezetnek. Ezeknél a nemzetközi jogszabályoknál nincs állam, melynek számára a jogszabály alanyi jogokat statuálna és amely ennek alapján a kötelezett államoktól igényelhetné az ő érdekeinek megfelelő magatartást. Az ilyen tartalmú nemzetközi szerződések tipikusan a *traité-loi* természetével bírnak, s élesen megkülönböztetendők a nemzetközi szerződés másik típusától a *traité-contrat*-tól.

Meggyőződésem szerint a nemzetközi szerződésnek ezt a két típusát élesen meg kell különböztetni egymástól. Még az utóbbiak (*traite-contrat*) a pol-

gári jogi szerződéssel egyenlő természetűek, utóbbiak (traité-loi) inkább az államigazgatási jog rendelkezéseihez hasonlíthatnak, melyek nem egyes meghatározott államok érdekeire vannak tekintettel, hanem a közösségi érdek szolgálatában statuálnak nemzetközi jogi kötelezettséget.

Programjellegű normák statuálására csak bizonyos adott történeti helyzetben kerül sor. Nem véletlen, hogy az ENSZ Alapokmánya programjellegű normákat tartalmaz. A programjellegű normák statuálásának előfeltétele, hogy különböző egymással élesen szembenálló gazdasági és társadalmi renddel bíró államok között kerüljön sor bizonyos, őket közösen érdeklő kérdés rendezésére. Ezek között az államok között sokszor nehéz kialakítani azt a megegyező akaratot, mely a kölcsönös kapcsolataikat rendező nemzetközi jogszabályok megalkotását lehetővé teszi. Másodsorú kell, hogy az adott helyzetben bizonyos nemzetközi kérdések közös megegyezéssel való rendezése szükséges legyen. Ez volt a helyzet a II. világháború befejezése után, amikor a fasizmus felett együtt kivívott győzelemben különböző, egymással élesen szembenálló társadalmi és gazdasági rendszerrel bíró államok vettek részt, s fennforgott a másik előfeltétel is: szükségszerű volt olyan nemzetközi jogszabályok statuálása, amelyek a győztes államoknak a háború befejezése utáni együttműködését biztosítják. Ismeretes, hogy a négy nagyhatalom (USA, Egyesült Királyság, Szovjetunió, Kína) kormányainak az 1943. október 19-30-ig tartott első moszkvai értekezletén tett nyilatkozata elismerte annak szükségességét, hogy „minél előbb létrehívassék egy olyan általános nemzetközi szervezet, mely a nemzetközi béke és biztonság érdekében valamennyi békeszerető állam szuverenén egyetőségének elvén épül fel és valamennyi államnak, legyen az kicsi, vagy nagy, tagul való csatlakozásra nyitva van.” A négy nagyhatalom tehát már a II. világháború befejezése előtt elhatározta az ENSZ megalakítását. Már ez a körülmény is szükségessé tette az ENSZ Alapokmányának minél előbb való megalkotását. Az Alapokmányba olyan kérdések felvételére is szükség volt, melyekben csak elvi megegyezés volt lehetséges az érdekelt államok között. A későbbi fejlődés során kellett a programjellegű normáknak teljes értékű nemzetközi jogszabályokká jegescedni. Nem vitás, hogy ezekben a programjellegű normákban a Szovjetunió nemzetközi jogi koncepciója jutott kifejezésre. Az imperialista államok ezeket a programjellegű normákat csak elvben fogadták el kezdettől fogva nyilvánvaló volt, az az éles ellentét, mely az imperialista hatalmak és a Szovjetunió között e programjellegű normák tartalmára vonatkozólag fennáll. A Szovjetunió természetesen arra törekedett, hogy a programjellegű normáknak olyan tartalmat adjon, mely az ő nemzetközi koncepcióját teljes mértékben érvényre juttatja. Ezzel szemben az imperialista hatalmak a programjellegű normák tartalmát illetően várakozó álláspontra helyezkedtek, legalább is igyekeznek a szabályozást későbbre halasztani abban a reményben, hogy a politikai helyzet időközi változása meg fogja adni számukra a lehetőséget, hogy a programjellegű normák tartalmát saját érdekeiknek megfelelően alakítsák ki. *Hajdú Gyula* nagyon világosan és szabatosan vázolja ezt a helyzetet a „Nemzetközi jog” című tankönyvben.⁹ Megállapításai még fokozottabb mértékben állnak a programjellegű normákra, melyeknek részletes tartalma megállapítva még nincs.

⁹ Nemzetközi jog. Harmadik átdolgozott kiadás. Tankönyvkiadó. Budapest, 1961. 16. lap.

A nemzetközi jog előkészítésében az érdekelt államok jogalkotásra hivatott szervein kívül más tényezők is részt vesznek. A jogszabályok megalkotásánál különböző politikai, diplomáciai, gazdasági és jogi tényezők játszanak szerepet. Ezeknek a tényezőknek együttes hatását nagyon helyesen emeli ki a béke biztosításának vonatkozásában *Csikvadze* professzor a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Jogi Intézetének alelnöke abban a beszédben, melyet a *World Peace through the Rule of Law* római konferenciáján 1962. április 1—4 tartott.¹⁰ E tényezők hatása a béke biztosítása területén is elsősorban az erre irányuló nemzetközi jogszabályok statuuálásánál, értelmezésénél és alkalmazásánál érvényesül. E tényezők a nemzetközi jogi kérdések rendezésére csak az érdekelt államokon keresztül hatnak.

A nemzetközi jogszabályok megalkotására a közvélemény is befolyást gyakorol. A közvélemény megnyilvánulásának különböző formái vannak: beszélhetünk a) az érdekelt államok közvéleményéről; b) a társadalmi közvéleményről és; c) a tudományos közvéleményről. Az államok közvéleménye nyilatkozik meg az ENSZ. Közgyűlésének rezolúcióiban, melyeket a tagállamok hoznak, de nem a jogalkotás formájában, olyan szervek útján, melyeknek nemzetközi jogszabályok megalkotására hatáskörük nincs. Társadalmi közvélemény jut kifejezésre a békemozgalomban, mely nemcsak egy államon belüli akció lehet, hanem világméretű megnyilatkozás is, aminő az 1962-i moszkvai Leszerelési és Világbéke Konferencia volt. Ebbe a kategóriába kell sorolni az egyes államokon belül a politikai pártok állásfoglalását, mely esetleg a parlamentben is kifejezésre jut és az állam jogalkotásra irányuló akaratának kialakításánál közvetlenül játszhatik szerepet. Hasonló a helyzet a sajtóban közzétett megnyilatkozásoknál is. Természetesen annak a sajtónak megnyilatkozásait, amely a kormány szócsöve és a kormány álláspontját juttatja kifejezésre, az államok részéről megnyilatkozó közvéleménynek kell minősítenünk. Társadalmi közvélemény nyilatkozik meg egyes egyházi testületek állásfoglalásában is. A tudományos közvéleményt a különböző tudományos egyesületek fejezik ki. Ezek a tudományos egyesületek lehetnek nemzeti és nemzetközi.

Mindezek a tényezők a nemzetközi jog kérdéseivel rendszerint *de lege ferenda* foglalkoznak, jelentős szerepük van azonban a nemzetközi jogszabályok értelmezésénél is,

A nemzetközi jogszabályok megalkotásánál való közreműködésnek két típusa van. A közreműködés lehet technikai: a jogalkotó által megállapított tartalom szabatos megszövegezése és lehet a tartalom kialakításában való közreműködés. A közvélemény fent felsorolt három típusának mindegyike a tartalom megállapításában való közreműködés.

A közreműködésnek ezt a két típusát meg lehet különböztetni az államon belüli jogszabályok alakulásánál is. A szocialista államot jellemzi a társadalom egyre fokozódó közreműködése az államhatalom gyakorlásában, a jogszabályok megalkotásában is. Lényegileg ugyanez a jelenség nyilatkozik meg a nemzetközi jogszabályok előkészítésénél is, a társadalmi és a tudományos közvélemény előkészítő munkájában.

A nemzetközi jogszabály kialakulása már megszületése előtt kezdetét veszi, ilyen értelemben beszélhetünk *nasciturus* nemzetközi jogszabályokról. A programjelleű norma a *nasciturus* jogszabály fejlettebb formája

¹⁰ A beszéd szövegét az American Bar Association *World Peace through the Rule of Law* Különleges Bizottságának elnöke: *Charles Rhyne* juttatta el hozzám, egy 1962. június 2-án kelt levél mellékleteként.

Jellemzően nyilatkozik meg a nemzetközi jogalkotás terén folyó harc az állami alapjogok és alapköteleességek kérdésében is.¹¹ Az állami alapjogok elmélete, mely a nemzetközi jogi irodalomban a XVII. század óta szerepel s melynek kialakulásánál kétségkívül szerepet játszott az alapvető emberi jogok elmélete, tulajdonképpen azokat az alapelveket formulázta, melyekben a nemzetközi jog rendszere nyugszik. Ezek nem az egyes államokat megillető alany. jogok: ilyenek legfeljebb az alapelveket egyes konkrét kérdésekre vonatkozó jogalkotással kapcsolatban jelentkezik.

Az állami alapjogok kérdése a nemzetközi jogalkotást is foglalkoztatta. Az 1945-i San Franciskói Konferencián, mely az ENSZ. Alapokmányát megalkotta, több javaslatot terjesztettek elő az államok alapjogai és kötelezettségei tárgyában. Ezek közül precíz szövegezésével kitűnt az a tervezet, melyet Panama állam külügyminisztere terjesztett elő. Ez az ún. panamai tervezet az ENSZ. I. és II. Közgyűlésén kedvező fogadtatásra talált. Az I. Közgyűlés az összes tagállamokhoz s az illetékes nemzeti és nemzetközi szervezetekhez áttette a tervezetet, kérve őket, hogy 1947. június 1-e előtt közöljék észrevételeiket. A II. Közgyűlés megbízta a Nemzetközi Jogi Bizottságot, hogy készítse el az államok jogairól és kötelezettségeiről szóló deklaráció tervezetét, tárgyalási alapul véve a panamai tervezetet és figyelembe véve más dokumentumokat és tervezeteket is. A Nemzetközi Jogi Bizottság elkészítette a tervezetet és azt a IV. Közgyűlés elé terjesztette. A Közgyűlés 1949. december 6-án hozott rezolúciójával, figyelembevételével, hogy az ENSZ-nek és közelebbről a Közgyűlésnek feladata az, hogy a nemzetközi jog fokozatos fejlődését és kodifikálását előmozdítsa, figyelembevételével, hogy nehéz jelenleg az államok alapvető jogait és kötelezettségeit a nemzetközi jog új fejlődésének fényénél és az ENSZ Alapokmányával összhangban formulálni és elismerve, hogy szükséges a kérdés további tanulmányozása, tudomásulvette a deklaráció tervezetét, kifejezte azt a véleményt, hogy a tervezet nagyon figyelemreméltó és jelentékeny hozzájárulás a nemzetközi jog fokozatos fejlődéséhez és kodifikációjához, ajánlotta azt a tagállamok és valamennyi ország jogászainak állandó figyelemébe, átadta a tervezet tanulmányozás céljából a tagállamoknak s kérte, hogy észrevételeiket és javaslatokat 1950. június 1-e előtt közöljék. Azóta a tervezet úgyne nem jutott előbbre, deklaráció nem lett belőle, még kevésbé kötelező nemzetközi jogszabály.

A Közgyűlés által tudomásulvett tervezet az államok négy jogát és tíz kötelezettségét foglalja össze. Az alapvető jogok a következők: 1. cikk: Minden államnak joga van a függetlenségre, ennek következtében arra, hogy szabadon más államok részéről gyakorolt minden pressziótól mentesen gyakorolja hatáskörét, beleértve kormányformájának megválasztását. 2. cikk: Minden államnak joga van joghatóságot gyakorolni területén s minden ott lévő személy és dolog felett, a nemzetközi jog által biztosított mentességek tiszteletbentartásával. 5. cikk: Minden államnak joga van a többi állammal való jögegyenlőségre. 12. cikk: Minden államnak joga van az egyéni és kollektív önvédelemre fegyveres támadás ellen.

A tervezetben foglalt alapvető jogok közül az első az állami szuverenitást jelenti, az ötödik pontban foglalt az államok egyenlőségét, tehát azt a két elvet, melyen a nemzetközi jog rendszere felépül. Az, hogy joghatóságot gyako-

¹¹ Az állami alapjogok és alapköteleességek tanában különös élességgel tükröződik a harc a „rég” ún. klasszikus nemzetközi jog s az új szellemű nemzetközi jog közt. Ez teszi szükségessé a jelen tanulmányban részletes kifejtését.

rol területén, valamint az ott lakó személyeken és ott lévő dolgokon, nem tekinthető állami alapjogoknak. A területén gyakorolt joghatóság nem a nemzetközi jog által adott képesség, hanem az állam fogalmából szükségképpen folyó állapot. Hasonló a helyzet a 12. cikkben foglalt jogra vonatkozólag is az egyedi és kollektív önvédelem tárgyában. Az önvédelem az államoknak nem alanyi joga, hanem azt jelenti, hogy bizonyos feltételek mellett a különben jogsértő magatartás megszűnik jogellenes lenni.

Az ENSZ Közgyűlése által tudomásulvett deklaráció-tervezet nem veszi át az alapjogoknak a nemzetközi irodalomban szokásos felsorolását. Az irodalomban is szerepel az államok egyenlősége és szuverenitása, mint alapjog, de nem szerepel a másik kettő.

A tervezet 12. pontjában foglalt az a rendelkezés, hogy minden államnak joga van az egyéni és kollektív önvédelemre fegyveres támadás ellen, az Alapokmány 51. cikkében foglalt rendelkezés alapján került be a tervezetbe. Mind ez, mind a területen gyakorolt joghatóságra vonatkozó rendelkezés az imperialista államok érdekeit szolgálja. Az önvédelem joga azért, mert az imperialista államok éppen erre mint alapjogra hivatkozással igyekeznek megindokolni fegyveres akcióra való felkészülésüket. Az viszont, hogy az államot területén joghatóság illeti meg minden ott lévő dolog felett, ürügy gyanánt használható fel a gyarmatosító államok részéről a gyarmatosított terület kizsákmányolásának további biztosítására. A nemzetközi jog értelmében a gyarmati terület jogilag a gyarmatosító állam területéhez tartozik. A terület feletti joghatóság elvének állami alapjogként való formulázása lehetőséget látszott nyújtani arra, hogy a gyarmatosító állam erre hivatkozással biztosítsa az ille-tő területen akarátának érvényesülését.

A deklaráció-tervezet abban is eltér a nemzetközi jogi irodalomban szokásos felsorolásától, hogy az egyenlőségre és szuverenitásra való jog mellett nem veszi fel azokat az állami alapjogokat, melyeket a nemzetközi jogi irodalom felsorol. Ez a felsorolás nem minden nemzetközi jogásznál azonos. De rendszerint öt alapjogról beszélnek: az önfenntartásra, a függetlenségre, az egyenlőségre, a tiszteletre és az érintkezésre vonatkozó alapjogokról. *Hans-Ulrich Scupin*¹² megállapítja, hogy ezek az alapjogok azok, melyek kiállták az alapjogok ellen irányuló kritikát és amelyek a nemzetközi köztudatban benne élnek. Ugyanezt az öt alapjogot sorolja fel *V. M. Koreckij*¹³ is. *Alfaro*¹⁴, aki áttekin-tést ad az alapjogoknak az irodalomban való felsorolásról, négy alapjogot vesz fel: a szuverenitás, a függetlenség, az egyenlőség és az önfenntartás alapjogát. Lássuk mi a tartalma a deklaráció-tervezetben nem szereplő három alapjog-nak (a szuverenitás és függetlenség lényegében azonos).

1. Ami az önfenntartásra irányuló alapjogot illeti, annak tartalma egészen bizonytalan. Egyes nemzetközi jogászok az önfenntartás jogát egyetlen alapjognak minősítik, arra az álláspontra helyezkedve, hogy a többi alapjogok ennek folyományai. *Fauchille*¹⁵ szerint e jog által megállapított képesség külön-

¹² *Hans-Ulrich Scupin*: Grundpflichten und Grundpflichten der Staaten. Wörterbuch des Völkerrechts II. Auflage. I. Band. 1960. 729—733 lap.

¹³ Problema osnovnih prav i objazannostej goszudarsztva v mezdunarodno-mo prave. Szovjetszkij ezsegodnik mezdunarodnogo prava. 1958. 74—92 lap.

¹⁴ *Ricardo I. Alfaro*: The rights and duties of states. Académie de Droit International. Recueil des cours 1959. II. Tome 97. de la Collection 1960. 91—201 lap.

¹⁵ *Fauchille*: Traité de Droit International Public. Tome Ier. Première partie. Paris. 1922. 410—427 lap.

böző elveket foglal magában: a fejlődésre, a védelemre, a biztonságra, a sérthetlenségre vonatkozó jogot stb.

Az első jog (perfectibilité) *Fauchille* szerint azt jelenti, hogy minden államnak joga van kifejteni gazdagságának elemeit, növelni ipari és kereskedelmi hatalmát, fejleszteni magát a művészet és tudomány területén, külföldre tudományos és művészeti missziókat küldeni, idegen államok területén az érdekelt állam hozzájárulásával akadémiákat és iskolákat állítani fel saját állampolgárai számára. Egy állam belső prosperitása ellen a többi állam részéről semmi jogszerű ellenállás nem fejthető ki.

Az önfenntartás alapjoga ebben a formulálásban a kapitalizmus szellemét tükrözi vissza s a kapitalista államok érdekeinek minél tökéletesebb kiszolgáltatását biztosítja a nemzetközi jog részéről. Mint ilyen, állam alapjog gyanánt, illetőleg az egyetemes nemzetközi jog alapelveként nem fogadható el. Ha viszont az önfenntartás joga alatt egyszerűen az államok létezésének, fennmaradásának jogát értjük, az a nemzetközi jog előfeltétele, mint ilyen szükségképpen bennefoglaltatik a szuverenitásban. Ennek következtében indokolatlan alapjogként szerepeltetni.

2. A tiszteletre vonatkozó alapjoggal kapcsolatosan *Oppenheim*¹⁶ megállapítja, hogy ez a tisztelet az államot a több állam részéről, mint a nemzetközi jogközösség tagját illeti meg. Szerinte ebből folynak bizonyos jogok és ceremóniális privilégiumok, melyeket szokás útján biztosítanak az államok egymás számára. Megállapítja, hogy a tiszteletadás elsősorban az államfő és a diplomáciai képviselők részére biztosított privilégiumokban jut kifejezésre, továbbá az idegen állam címerével és zászlajával kapcsolatosan. Az állam minden olyan esetet köteles megakadályozni, illetőleg megbüntetni, mely a másik állam méltóságát sértené. Idesorolja azokat a ceremóniakat is, amelyek megtartása a különböző államok lobogóját viselő hajók érintkezésében kötelező.

Azok a normák, melyek az államok érintkezésében az egymás iránti tiszteletre és megbecsülésre vonatkoznak, különböző természetűek. Vannak közöttük tételes nemzetközi jogszabályok is, mások azonban csak a nemzetközi udvariasság (*courtoisie*) normái. Alapjogként azonban azok sem tekinthetők, melyek a tételes nemzetközi jog részei, ezek tulajdonképpen az államok egymásközötti érintkezésnek alaki szabályai. Az államok közti érintkezés pedig maga sem alapelve a nemzetközi jognak, hanem a nemzetközi jog szükségképeni előfeltétele, mely nélkül nemzetközi jog nem alakulhatott volna ki és nem lenne fenntartható. Az érintkezések kialakult formája az államok egyenlőségéből és szuverenitásából folyik, normái különben is egészen formálisak és nem biztosítják azt, hogy az államok egymásközötti érintkezésében és főleg politikájában a kölcsönös megbecsülés szelleme érvényesüljön.

A nemzetközi jogban tisztázatlan a másik állam ellen elkövetett becsület-sértés és rágalmazás kérdése. Ez a kérdés az új nemzetközi jogban a barátság és jószomszédság szellemében szintén rendezendő volna.

3. Az érintkezésre vonatkozó alapjog a nemzetközi jognak szintén nem alapelve, hanem előfeltétele. Az államok sohasem éltek teljesen izoláltan egymástól. A szuverenitás nem jelenthet a többi államtól való elzárkózást. A nemzetközi jognak mindig voltak bizonyos rendelkezései a többi állammal való érintkezésre nézve.

¹⁶ *Oppenheim-Lauterpacht: International Law. Seventh Edition. London-New-York-Toronto. 1948. 250—253 lapok.*

A nemzetközi jogi irodalomban régóta szerepel az alapjogok között az *ius commercii*, amely az államok egymással való érintkezésének köteleességét tartalmazza és bizonyos módozatait írja elő.

Ez az alapjog a diplomáciai, kereskedelmi, postai, telefon és vasúti összeköttetések létesítését és fenntartását foglalja magában, s egyebek mellett az egyéneknek azt a jogát is, hogy más állam területére beléphetnek és ott tartózkodhatnak. Mindazok a következmények, amelyeket ebből az alapelvből levezetnek, nem mások, mint az államok közötti érintkezésnek olyan előfeltételei, melyek nélkül nemzetközi jog nem képzelhető el.

A most ismertetett három alapjognak az imperialista államok szempontjából van ypolitikai jelentősége. Lehetőséget nyújt számukra, hogy a gyengébb államokkal szemben egyoldalú akaratukat érvényesíthessék s ezáltal politikai törekvéseiknek jogi alátámasztást adjanak. A gyakorlatban éppen erre a három jogra vonatkozólag nem érvényesül a tényleges egyenlőség elve. Az önfenntartásra vonatkozó jogot mint a fejlődés lehetőségének biztosítékát a nagyhatalmak tényleg nagyobb mértékben tudják érvényesíteni. Ez a helyzet a tiszteletadásra s az érintkezésre vonatkozó jog tekintetében is; Az érintkezés joga szolgálatott jogi alapot egyes államoknak a kevésbé fejlett országok területére való behatolásához.

Ami a tervezetnek az államok kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseit illeti, azok egyrészt az államok közötti egyenlőségnek és szuverenitásnak szükségszerű folyományai, másrészt az ENSZ Alapokmányban foglalt bizonyos kötelezettségeket iktatnak be a tervezetbe. Ilyen az emberi jogok és alapvető szabadságok biztosítására, valamint a béke és biztonság fenntartására irányuló rendelkezés, a kötelezettségek jóhiszemű teljesítése. A tervezet 10. pontja a nemzetközi jogi törvényesség betartásának kötelezettségét állapítja meg olyan hozzáadással, mely kifejezetten az imperialista államok álláspontját juttatja kifejezésre, ti. hogy az állam szuverenitása alá van rendelve a nemzetközi jog elsőbbségének.

Kelsen helyesen állapítja meg a tervezettel kapcsolatosan a kötelezettségek elsőbbségét a jogokkal szemben.¹⁷ Az általános nemzetközi jog normái — mint megjegyzi — kötelezettségeket állapítanak meg az államokkal szemben és ezen keresztül adnak jogokat a többi állam számára. Ha a kötelezettségek pontosan vannak formulázva, a nekik megfelelő jogok felsorolása feleslegessé válik. Csak ha a kötelezettségek meghatározása tulságosan általános, van szükség kivételek megállapítására. Sokszor ezek a kivételek jelentkeznek a jogok formájában.

Annak, hogy a tervezet a négy alapjog mellett tíz alapkötelezettséget állapít meg, az a magyarázata, hogy az alapkötelezettségek felsorolása — éppen az Alapokmányban foglalt rendelkezések alapulvételével — részletezőbb, az alapjogok formulázása viszont általánosabb. A béke és biztonság fenntartására irányuló kötelezettséget, mely az Alapokmány rendelkezéseiből folyik, a tervezet több alapkötelezettség formájában írja elő. Ezek a kötelezettségek a jog oldalán lényegileg egyetlen jogban folynak össze, abban, mely az állam részére szuverenitást biztosít.

Az alapkötelezettségek éppenúgy, mint az alapjogok is a nemzetközi jog alapelveit tartalmazzák. Ilyen alapelv a tervezet 13. pontjában foglalt az a

¹⁷ *Kelsen*: The draft declaration on rights and duties of states. The American Journal of International Law Vol. 44. 1950. 259-276, közelebbről 264—265. lap.

rendelkezés is, hogy az államoknak kötelezettségeiket jóhiszeműen kell teljesíteniök, hasonlóképpen a 14. cikk, melynél fogva minden állam köteles a többi állammal való kapcsolatát a nemzetközi jog rendelkezéseinek megfelelően vezetni. Ez utóbbi a törvényesség elvét proklamálja a nemzetközi jog vonatkozásában, ennek keretében tartozik a megelőző pontban foglalt rendelkezés is a kötelezettségek jóhiszemű teljesítéséről.

Megállapíthatjuk, hogy az állami alapjogokra és kötelezettségekre vonatkozó tervezet nem tükrözi vissza az új nemzetközi jog szellemét. Ha az egyetemes nemzetközi jog alapelveinek tekintjük őket, akkor azokhoz a szabályokhoz, amelyek már az ENSZ. megalakulása előtt is ilyenek gyanánt szerepeltek, semmi lényegest nem ad hozzá, csak az alapkötelezettségek tekintetében találunk olyat új rendelkezéseket, melyek az Alapokmány bizonyos szabályait iktatják be az alapjogok és alapkötelezettségek rendszerébe.

Maga a panamai tervezet, mely a Nemzetközi Jogi Bizottság által kidolgozott és az ENSZ. Közgyűlés által tudomásulvett deklaráció tervezetének alapjául szolgált, szintén nem tartalmaz az új nemzetközi jog szellemének megfelelő rendelkezést. Csak a Jugoszlávia által előterjesztett javaslatban¹⁸ vannak olyan pontok, amelyek — ugyan inkább csak egyes kifejezés átvételével — az Alapokmányban megjelenő új szellemet tükrözik.

Így a bevezetés megállapítja, hogy az Egyesült Nemzetek főcélja a nemzetközi béke és biztonság fentartása mellett a nemzetek között *baráti* kapcsolatokat fejleszteni ki, melyek az államok szuverén egyenlőségének és a népek önrendelkezési jogának tiszteletben tartásán nyugszanak. A 6. pont minden állam kötelességként állapítja meg, hogy békés és *baráti* kapcsolatokat tartson fenn a többi államokkal és álljon szemben minden olyan törekvéssel, mely a más népek ellen irányuló gyűlöletet propagál, vagy megtámadja azok becsületét, vagy méltóságát, illetőleg rágalmazásukat tartalmazza. A népek önrendelkezési jogát tükrözi a 20. pont, mely szerint minden államnak kötelessége, hogy hadviselő fél gyanánt ismerje el azokat a népeket, amelyek fegyvert fognak, függetlenségük biztosítására.

Az állami alapjogok kérdése tételes jogi elismerést nyert az Amerikai Államok Szervezetének Alapokmányában (Bogota, 1948. április 30.) A Bogotai Karta szintén nem tükrözi a nemzetközi jog új fejlődésének szellemét. Jelentősége mindössze az, hogy az Amerikai Államok egymásközötti viszonyában a kérdést tételes jogi szabályozás tárgyává teszi s így az állami alapjogokat és alapkötelezettségeket a nemzetközi jog tudományából és a tételes jogalkotásra irányuló tervezetektől átemeli a tételes jog területére. Az állami alapjogokat akár ilyeneknek tekinjük őket, akár úgy fogjuk fel, mint az egyetemes nemzetközi jog alapelveit, deklarációban formulálni ma, amikor a nemzetközi életben kapitalista és szocialista államok élnek egymás mellett, nagy nehézségekbe ütközik.

Mint azt az ENSZ. Közgyűlésének a tervezet tárgyában hozott határozata is hangsúlyozza, nehéz azokat a nemzetközi jog új fejlődésének fényénél formulálni. Éppen a nemzetközi jog alapelvei tekintetében van éles ellentét az imperialista és a szocialista államok koncepciója között. Ez az ellentét jutott kifejezésre a tervezet megszövegezésénél. A megszövegezésre hivatott bizottság tagjai közül ketten szavaztak a deklaráció tervezete ellen *Koreckij* profesz-

¹⁸ Lásd ezt a *Revue Générale de Droit International Public*. Tom. LIV. 1950. 352—356 lapok.

szor a Szovjetunió képviselője és *Manlay O. Hudson* aki az Egyesült Államokat képviselte.¹⁹ *Koreckij* professzor rámutatott arra, hogy a tervezet figyelmen kívül hagyja az ENSZ. olyan lényeges alapelveit, mint a tagállamok szuverenitása, egyenlősége és a népek önrendelkezési joga; nem védi meg az államok érdekeit a nemzetközi szervezetek és államcsoportok beavatkozásával szemben olyan ügyekben, melyek lényegileg az ő hatáskörébe tartoznak; nem alapítja meg az államoknak azt a köteleességét, hogy ne csatlakozzanak olyan agresszív katonai blokkokhoz, mint az Atlanti Paktum és a Nyugat-európai Unió, melyek a béke és a jogos önvédelem kérdésére való hipokrita frazeológiával a valóságban új háborút készítenek elő; nem tesz említést az államok fontos köteleességéről az emberi jogok és alapvető szabadságok biztosítása tárgyában; a tervezet 11. pontja pedig határozottan tagadja az államok szuverenitását azzal a megállapítással, hogy az államok szuverenitása alá van vetve a nemzetközi jog elsőbbségének. Az Amerikai Egyesült Államok képviselője viszont azért szavazott a bizottságban a tervezet ellen, mert annak az emberi jogokra vonatkozó 6. cikke szerint túlmegy az ENSZ. Alapokmányában és a nemzetközi jog fejlődésének jelenlegi állapotán.

Az un. állami alapjogok és kötelezettségek nem tekinthetők az államok szubjektív jogainak és kötelezettségeinek, ha azok volnának szükségképpen felmerülne a kérdés, hogy miben különböznek az államok többi szubjektív jogaitól, illetőleg kötelezettségeitől. *Alfaro* szerint abban, hogy ezek szorosan összefüggenek az állam létezésével, mint ilyenek bennfoglalhatnak az állam fogalmában és attól elválaszthatatlanok, illetőleg ezek bármelyikének hiánya esetén az állam nem állhat fenn.²⁰

Különbön *Alfaro* maga is azon az állásponton van, hogy az állami alapjogoknak egy deklarációban való összefoglalása azoknak az alapvető szabályoknak a syllabusa, melyek az államok kölcsönös érintkezését rendezik, valóságos dekalogosa a nemzetközi jognak. *Koreckij* is megállapítja, hogy azok a kritériumok, amelyek alapján többé-kevésbé kielégítően volna meghúzható a vonal az állami alapjogok illetőleg köteleességek s egyéb jogaik és köteleességeik között, hiányzanak. Fejtegetéseiből kitűnően az alapjogokban és köteleességekben ő is az egyetemes nemzetközi jog alapelveit látja. Megállapítja, hogy az állami alapjogok elméletét a burzsoá nemzetközi jogi irodalom vette fel a nemzetközi jog rendszerébe. A burzsoá beszél az ember elidegeníthetetlen jogairól: a szabadságról, igazságosságról, testvériségről és egyenlőségről, mint olyan eszmékről, melyeket a feudalizmus elleni harc fegyvereiként kívánt alkalmazni. Ezeket az eszméket vitte át a nemzetekre és az államokra. Az állami alapjogok elmélete kezdetben a burzsoá társadalom, a kapitalista társadalmi és gazdasági rend érdekeit szolgálta, az alapvető emberi jogok mintájára. Amikor azonban a fejlődés napirendre hozta a dolgozó osztály politikai szerepét s amikor a gyarmati és más elnyomott népek kezdték lerázni bilincseiket, a burzsoázia tagadni kezdte az állami alapjogokat azzal az indoklással, hogy az államok kölcsönös függése kizárja, hogy az államoknak ilyen természetű jogai legyenek.²¹

Koreckij kiemeli, hogy ma két irányzatot lehet megkülönböztetni az alapjogok és köteleességek tárgyában. Az egyik: a reakciós világ támadja a szuvere-

¹⁹ A titkárság A/CN. 4./13. dokumentuma. Vö. *Revue Générale de Droit Internationale Public*. Tom. 54. 1950. 342—343 lap.

²⁰ I. m. 109. lap

²¹ I. m. 90. lap.

renitást és a be nem avatkozás elvét, az államok kölcsönös függése (interdependencia) alapján. A kapitalista világ hangsúlyozza az államok gazdasági és politikai integrációjának szükségességét, hangsúlyozza a nemzetközi jog elsőbbségét, hipokrita és demagóg jelszavakat hangoztat az alapvető jogokról, anélkül, hogy legkisebb garanciát is adna.

A demokratikus irányt ezzel szemben a szuverenitás, a függetlenség, a be nem avatkozás, az egyenlőség és a területi integritás elvének érvényesítéséért való küzdelem jellemzi, a forradalom és a nemzeti felszabadító harc vívmányainak védelme, a béke és biztonság fenntartása, a jog uralmának biztosítása az államok egymásközötti viszonyában, a formális deklaráció átalakítása valószínűsítő állami jogokká és kötelességekké. Az első irány az állami alapjogok tagadásához vezet, a második a békés egymás mellett éléshez.

Az imperialista államok, amikor elvetik az állami alapjogok és köteleességek elméletét, az állami szuverenitás elvével helyezkednek szemben, melynek nemzetközi jogi alapelvként való elismerése politikai törekvéseik megvalósítását akadályozza. A szuverenitást üres jelszó gyanánt tekintik és mint ilyet fogadták el a nemzetközi szerződésekben — így az ENSZ. Alapokmányában is — az államok egymásközötti érintkezésének vezető eszméjéül. Mikor látják, hogy a közben kialakult nemzetközi helyzet nyomatékosan sürgeti ennek a fogalomnak reális tartalommal való megtöltését, a szuverenitás fogalmát egyszerűen tarthatatlannak jelentik ki és mint olyat állítják be, mely a nemzetközi rend és az államok közötti béke fenntartását akadályozza. Az imperialista államok a nekik kedvező tényleges állapotot szeretnék fenntartani és e szerint alakítani ki a nemzetközi jogot. A szocialista államok viszont ragaszkodnak a nemzetközi jog hatályba levő alapelveihez és azt töreksenek reális tartalommal kitölteni az ENSZ Alapokmányban kifejezett elvek érvényre juttatásával. Ez az éles ellentét, mely a különböző gazdasági és társadalmi rendszeren nyugvó államok nemzetközi jogi koncepcióját és nemzetközi törekvéseit szembeállítja, élesen tükröződik az állami alapjogokra vonatkozó felfogásukban is.

II.

A) *A békés egymás mellett élés* politikai elvének alapja az a nemzetközi jogi elv, melyet az ENSZ, Alapokmánya 2. cikkének 4. pontja tartalmaz: „A Szervezet összesen tagjainak nemzetközi érintkezései során más állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől, vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.” Ez a rendelkezés az erőszak alkalmazása mellett az azzal való fenyegetést is eltiltja. Az erőszakkal való fenyegetés nemcsak az erőszak alkalmazásának bizonyos feltételek bekövetkezésére szóló bejelentése. Erőszakkal fenyegetni nemcsak kifejezetten lehet. A békés egymás mellett élés elve kizárja az állam olyan magatartását is, mely nem az erőszak alkalmazásának bizonyos konkrét esetre szóló bejelentése, hanem minden olyan magatartást is, mely alkalmas arra, hogy az államok egymásközötti viszonyát megzavarja, illetőleg a béke veszélyeztetéséhez vezessen.

A jelenlegi külpolitikai viszonyok között az Alapokmány 2. cikkének 4. pontjában foglalt nemzetközi jogi kötelezettség érvényesülését nehezen biztosítani. A békés egymásmellett élés politikai elve ezt az érvényesülést készíti elő.

A békés egymás mellett élés elve, mint a nemzetközi életben érvényesülő elv történelmi kategória, melynek kezdete van és amely csak addig marad fenn, míg a földön két egymással élesen szembenálló társadalmi és gazdasági rendszer van, más szavakkal addig, amíg a régi formát: a kapitalizmust, nem váltja fel az új: a szocializmus.²² *Sovetov* rámutat arra is, hogy a koegzisztencia közelebről 13 lap.

ciának a legújabbkori történelemben két egymástól különböző fázisa van: az első arra az időre nyúlik vissza, amikor egyetlen szocialista állam volt a kapitalista világrendszer mellett. A második a II. világháború után kezdődik, mióta két világrendszer a szocialista és a kapitalista él egymás mellett. A két világrendszer egymás mellett élésének két formája lehet, az egyik az, melyet az USA folytat: a hidegháború. A másik a békés egymás mellett élés elve, mely a Szovjetunió és a szocialista államok külpolitikáját jellemzi. Az SZKP. XXII. Kongresszusán megállapított program pontos meghatározást ad a békés egymás mellett élés elvéről: „A békés egymás mellett élés feltételezi a háborúról, mint az államok közti vitás kérdések megoldásának eszközéről való lemondást, a vitás kérdések tárgyalás útján való rendezését, az államok egyenjogúságát, az államok közti kölcsönös megértést és bizalmat, egymás érdekeinek figyelembevételét, a belügyekbe való be nem avatkozást, minden nép ama jogának elismerését, hogy önállóan oldja meg országának minden kérdését; minden ország szuverenitásának és területi épségének szigorú tiszteletben tartását, a gazdasági és kulturális együttműködés fejlesztését a teljes egyenlőség és a kölcsönös előnyök alapján.²³

A békés egymás mellett élés mint politikai elv ma a nemzetközi életben szembenáll a hidegháború elvével. Míg a hidegháború ellenkezik a nemzetközi joggal, addig a békés egymás mellett élés elve teljes összhangban van a nemzetközi jog rendelkezéseivel, annak idevonatkozó elveit juttatja szabatosan kifejezésre.

Sovetov helyesen állapítja meg, hogy a hidegháború elve a burzsoá ideológia és politika legreakciósabb megjelenési formája. A békés egymás mellett élés kizárja a hidegháború és a fegyveres béke állapotának minden formáját. *Lenin* lángelméje előre látta azt az időt, amikor az imperialistáknak az a törekvése, hogy megdöntsék a szovjethatalmat, kudarcba fullad elkeseredett intervenciójuk és blokádjuk dacára kialakul a békés egymás mellett élés.

A békés egymás mellett élés elve jut kifejezésre az ún. Pancsa Silában. Ez a hindu nyelvű kifejezés öt elvet jelent, Itt a különböző társadalmi rendszerű államok békés együttélésének alapelveit. Az öt alapelv a következő: 1) egymás területi épségének és szuverenitásnak kölcsönös tiszteletben tartása. 2) meg nem támadás, 3) kölcsönös be nem avatkozás egymás belügyeibe, 4) egyenlőség, kölcsönös előnyök, 5) békés egymás mellett élés.²⁴

Ezek az elvek politikai és nem nemzetközi jogi elvek. Mint *Tunkin*²⁵ megállapítja nem tartalmazzak többet, mint azok az elvek, melyek az ENSZ.

²² A. *Sovetov*: Co-existence and Progress. International Affairs. 1962. 13—19,

²³ SZKP. XXII. Kongresszusa (1961. X. 27—31) Kossuth Könyvkiadó. 1962. 761 lap.

²⁴ A Pancsa Sila először az India és Kína között Pekingben 1954. április 29-én Tibetre vonatkozóan kötött egyezmény bevezetőjében szerepel, mint a két ország kapcsolatát vezérlő elv, részletes kifejtését Csou-En-laj kínai miniszterelnök Indiában tett látogatása alkalmával Új-Delhiben 1954. június 28-án kiadott közös kínai-indiai nyilatkozat tartalmazza.

²⁵ I. m. 77 lap.

Alapokmányban foglaltatnak, az ő megállapítása szerint precízebb formulálásban. A tételnek ez a második fele csak olyan értelemben fogadható el, hogy az öt alapelv az Alapokmányban foglalt nemzetközi jogelveket bővebben formulázza. Az öt alapelv különben egyáltalán nem tekinthető jogilag szabatos formulálásnak, az elvek részben fedik egymást. Elég e vonatkozásban rámutatni, hogy az ötödik elv: a békés egymás mellett élés tulajdonképpen a négy megelőzően felsorolt elv folyamánya és nem azoktól különböző ötödik elv.

A bandungi nyilatkozat (1955. ápr. 24.) tíz pontja bővebb formulálásban ugyancsak az Alapokmányban foglalt jogelveket foglalja össze.

A békés együttélés öt elvével az ENSZ. 1957. évben tartott XII. ülészsaka is foglalkozott. A kérdés a Szovjetunió kezdeményezésére került a Közgyűlés napirendjére. Az, ha a Közgyűlés — jelentette ki a szovjet kormány memorandum — felszólítja a tagállamokat, hogy kölcsönös viszonyaikban ezeket az elveket alkalmazzák, lényegesen megjavítja a nemzetközi helyzetet. A Szovjetunió által előterjesztett határozati javaslat felhívta az államokat, hogy kölcsönös kapcsolataikban a szóbanforgó s a határozati javaslatban egyenként felsorolt elveket tartsák szem előtt s arra, hogy alkalmazzanak békés eszközöket a közöttük felmerülő viszályok rendezésére. A szovjet javaslat a be nem avatkozásra vonatkozó harmadik elvet kibővítette azzal, hogy beavatkozás semmi indokból — legyen az gazdasági, politikai, ideológiai, vagy bármi más — sincs megengedve. *Kuznyecov* a bizottsági vita során hangsúlyozta, hogy a békés egymás mellett élés az államok között — bárminő is legyen társadalmi rendszerük és ideológiájuk — semmiképpen sem utópia, hanem élő valóság. Aláhúzta a szovjet-amerikai viszony megjavításának szükségességét és felsorolta azokat a rendszabályokat, melyeknek alkalmazása ebből a szempontból sürgetős volna.

A szovjet javaslattal szemben India, Svédország és Jugoszlávia közös határozati javaslatot terjesztett elő, mely bevezetésében szintén felsorolta a szóbanforgó öt elvet, de emellett hangsúlyozta az Alapokmány elveinek realizálását és az ott kitűzött célok elérését, felszólította az államokat, hogy minden erőfeszítést tegyenek meg a nemzetközi béke konszolidálására, a baráti kapcsolatok kifejlesztésére, az együttműködésre és arra, hogy vitáikat békés eszközökkel rendezzék, amint azt az Alapokmány és a jelen határozat előírja.

A szovjet delegátus (*Kuznyecov*) hangsúlyozta, hogy a szovjet delegáció véleménye szerint az általa előterjesztett szöveg a békés egymás mellett élés elveit szabatosabban és következetesebben fejezi ki, mint a három hatalom javaslata, azért előnyösebbnek tartaná. ha a Közgyűlés a szovjet határozati javaslatot fogadná el, mégis tekintettel arra, hogy a három hatalom javaslata maga egészében kifejezésre juttatja a békés egymás mellett élés elveit, és nem tartalmaz semmi olyat, melyet a Szovjetunió delegációja ne fogadhatna el, nem tesz ellenvetést. A Politikai Bizottságban elrendelt szavazás során a Bizottság a három hatalom javaslatát 75 szavazattal, ellenvetés nélkül, 1 tartózkodás mellett (Tajvan-Kína) elfogadta. Ugyanez volt a szavazás eredménye a Közgyűlés plénumának 1957. december 11-i ülésén is.^{26, 27}

²⁶ Revue des Nations Unies. Sixième Année (1957) No. 12. 56—62. és 128 lap.

²⁷ A békés egymás mellett élés kérdésével az ENSZ Közgyűlésének 1962-ben tartott XVII. ülészsaka is foglalkozott. A Közgyűlés 1962. szeptember 24-i ülésén tűzte napirendre a kérdést a következő szövegezéssel: Azoknak a nemzetközi jogi elveknek vizsgálata, melyek az államok közötti békés kapcsolatokra és együttműködésre vonatkoznak az ENSZ Alapokmánya értelmében.

A külpolitika vezető elvei jelentős szerepet játszanak a nemzetközi jogelvek és nemzetközi jogszabályok kialakításánál. A békés egymás mellett élés politikai elvével kapcsolatban is ez a törekvés jelentkezik: az Alapokmányban foglalt rendelkezéseket a Pansza Sila alapulvételével pontokba véve röviden összefoglalni, ezzel világosabbá és határozottabbá tenni. Nem új jogelvek formulálásáról van itt szó, hanem a régi elvek politikai elvként történő formulálásával ezeknek a régi elveknek érvényrejuttatását előmozdítani.

Érdekes jelenség, hogy a békés egymás mellett élés politikai elvének formulálásánál már megjelenik a nemzetközi együttműködésre való törekvés szándéka is. Ez jut kifejezésre az SZKP. XXII. Kongresszusának abban a fent idézett meghatározásában, mely a békés egymás mellett élés elvéit formulázza, s ugyanez nyilatkozik meg a Közgyűlés 1957. évi ülészakájának határozatában

A Közgyűlés a kérdést a Hatodik Bizottsághoz tette át. A Bizottság beható tárgyalás alá vette a kérdést s jelentést terjesztett a Közgyűlés elé. (A jelentést dr. Ustor Endre szívességéből a kézirat lezárása után kaptam kézhez s így azt nem volt módomban az egyes részletkérdések vizsgálatánál behatóan tárgyalni.)

A csehszlovák delegáció deklaráció-tervezetet terjesztett elő, mely 19 pontban sorolja fel a békés kapcsolatokra és együttműködésre vonatkozó nemzetközi jogi elveket. A csehszlovák javaslaton kívül több ázsiai, illetőleg afrikai állam és Jugoszlávia is terjesztett elő közös határozati javaslatot; ez 6 pontban sorolta fel azokat az elveket, melyeknek az államok egymás közötti érintkezését és együttműködését irányítani kell.

A Bizottság magasszínvonalú vitájában felszólalt a magyar delegáció nevében dr. Ustor Endre is. Beszédében, amelynek egy része a Magyar Jogban is megjelent (1962. 9. évf. 535—537 lap) mélyrehatóan elemezte a beterjesztett javaslatokat. A csehszlovák javaslattal kapcsolatosan helyesen állapította meg, hogy az abban foglalt elvek nem elvont posztulátumok, hanem a nemzetközi ügyek jelenlegi állapotát tükrözik vissza és azt a jogi lelkiismeretet, mely az emberiség túlnyomó többségét áthatja. Ezek az elvek nem *lex ferenda* megállapítások, hanem a *lex lata* részei. A csehszlovák deklaráció-tervezet első része, — amint pontosan megállapította — azokat az elveket tartalmazza, melyeket az ENSZ. Alapokmánya expressis verbis fejez ki a béke és biztonság érdekében követendő magatartásra nézve s ezeken kívül olyan elveket, amelyek az Alapokmány *expressis verbis* megállapításaiból közvetlenül folynak. A második rész a klasszikus nemzetközi jog demokratikus elveit foglalja össze; ebben a részben az a novum, hogy ezek az elvek a maguk egészében valamennyi államra alkalmazandók s nem biztosítanak a hatalom birtokában lévő államok számára különleges helyzetet. A harmadik rész a népek önrendelkezési jogát tárgyalja s azokat az elveket, melyek, az önrendelkezés elvéből szükségképpen folynak, így pl. a gyarmatosítás minden formájának megszüntetését. Megállapította, hogy a javaslat a maga egészében tudományos erudíciót kifejező munka és a magyar delegáció örömmel csatlakozik azokhoz, akik a csehszlovák delegáció előtt őszinte elismerésüket juttatták kifejezésre. Beszédében hangsúlyozta: az új államok képviselőinek biztosítsák annak lehetőségét, hogy hallathassák szavukat a nemzetközi jog elveinek megvitatásában. Ha megfosztjuk őket ettől a lehetőségtől, akkor gátoljuk a nemzetközi jog demokratikus fejlődését s ezzel közvetve aláássuk magát a nemzetközi jog tekintélyét is.

A Hatodik Bizottság 1962. december 12-én tartott ülésén azt a határozati javaslatot fogadta el, amelyet 37 állam, köztük Csehszlovákia és Magyarország terjesztett elő. Ebben a Bizottság javasolta a Közgyűlésnek: a kérdés tűzesség ki a XVIII. ülészakájának ideiglenes napirendjére s a tagállamok kéressenek fel, hogy az 1963. III. 1-e előtt közöljék a főtítkárral nézeteiket és elgondolásaikat a kérdésre vonatkozólag s a főtítkár ezeket a tagállamokkal a Közgyűlés XVIII. ülészaka előtt közölje. A Bizottság a határozatot 73 szavazattal, ellenszavazat nélkül, egy távollét mellett fogadta el.

A Hatodik Bizottság által előterjesztett határozati javaslat, melyet a Közgyűlés 1962. december 12-i ülésén elfogadott, olyan elveket idéz, melyeknek elfogadása és alkalmazása az államok közötti békés egymás mellett élés és együttműködés kérdését haladó szellemben oldaná meg.

is. Ez a körülmény is világosan mutatja, hogy a békés egymás mellett élés elve lényegében előkészíti a nemzetközi együttműködés elvének érvényesülését, s ennek a nemzetközi jogalkotásra irányuló törekvésnek előkészítő stádiuma.

A békés egymás mellett élés jogi vonatkozásait a Nemzetközi Jogi Egyesület is napirendre tűzte, s az 1958-ban tartott new-yorki, az 1960. évi hamburgi²⁸ 1962. évi brüsszeli ülésen tárgyalás alá vette.

Az 1962-ben tartott brüsszeli konferencia megbízta a békés egymás mellett élés kérdésével foglalkozó bizottságot, hogy a nemzeti tagozatokkal történt konzultáció után állítsa össze a békés egymás mellett élés elveinek és szabályainak jegyzékét, folytassa a békés egymás mellett élés problémájának vizsgálatát, különösen a lefegyverkezés kérdését és a következő problémákat is: a) a létező nemzetközi jogi szabályok békés úton való megváltoztatásának mechanizmusát; b) egy közös nemzetközi jog és a valamennyi államot kötelező általános jogelvek létezését, valamint a nemzetközi jognak a nemzeti joghoz való viszonyát; c) az új államok függetlenné válásának jogi következményeit; d) az államok felelősségét a területükön más államot ért sérelmekért és azokért a károkért, melyek ezek következtében a másik államot érik; e) az agressziót; f) a non intervenció szabályának tartalmát; g) a viszályok békés úton való elintézését.

A Konferencia úgy határozott, hogy a békés egymás mellett élés jogi vonatkozásaival foglalkozó bizottság elnevezését megváltoztatja, az a jövőben a Békés Kapcsolatok és az Államok Közötti Együttműködés Nemzetközi Jogi Kérdéseinek Bizottsága elnevezést fogja viselni.²⁹

Ez a határozat világosan mutatja, hogy a Nemzetközi Jogi Egyesület brüsszeli konferenciája elhatárolta magát a békés egymás mellett élés kérdésének olyan szellemben való tárgyalásától, mely a Szovjetunió és a szocialista államok felfogásának megfelel, s a Bizottság elnevezésével is szigorúan ragaszkodni kívánt az ENSZ. Közgyűlése által ebben a kérdésben hozott határozat szövegéhez.

Azok a kérdések, amelyeknek tanulmányozását a Konferencia a Bizottságra bízta, kétségtelenül jelentősek a békés egymás mellett élés fogalmának megállapításánál. Kétségtelen azonban az is, hogy e kérdések napirendre tűzése taktikai okokból történt s azt a célt szolgálta, hogy a Nemzetközi Jogi Egyesület állásfoglalását a békés egymás mellett élés kérdésében kitolja s hogy az egész probléma az Egyesületben hosszú időn át nyitva maradjon.³⁰

Az a jelentés, melyet az egymás mellett élés tárgyában kiküldött bizottság terjesztett az I. L. A.³⁰ new-yorki (1958) konferenciája elé, közli, hogy a Bizottságban vita fejlődött ki a békés egymás mellett élés kifejezés tárgyában. Egyesek kívánatosnak tartották volna hozzátenni a kifejezéshez azt a jelzőt, hogy „aktív”. Mások ellene voltak e javaslatnak hivatkozva az ENSZ. Közgyűlésének idevontkozó határozotára, mely e jelzőt nem használja, de valamennyien meggyőztek abban, hogy a békés egymás mellett élés fogalma magában foglal az államok közötti bizonyos aktív kollaborációt is.

Kétségtelen azonban, hogy a két kifejezés fogalmilag különbözik egymástól. A békés egymás mellett élés elve azt a politikai törekvést tükrözi, hogy az Alapokmányban a béke és biztonság fenntartására irányuló teljes értékű

²⁸ The International Law Association, Report of the 49-th Conference Hamburg 1960. Juridical Aspect of Co-existence 333—348 lap.

²⁹ International Law Association Resolution of Committee on Co-Existence

³⁰ The International Law Association Report of the 45 Conference (Hamburg) 1960. 345 lap, 1. jegyzet.

nemzetközi jogszabályok a nemzetközi életben legalább minimális mértékben ténylegesen érvényesüljenek.

B) Az államok közötti nemzetközi együttműködés elve programjellegű norma, melyet meg kell különböztetni a békés egymás mellett életről, mint politikai elvtől. Az államok között nemzetközi együttműködésről az ENSZ. Alapokmányban kifejezetten szó van (1. cikk, 3./pont). A nemzetközi együttműködés fogalmilag feltételezi az államok közötti békés kapcsolatok fenntartását, de ennél többet jelent. Az Alapokmány az együttműködés fogalmára és tartalmára kifejezett rendelkezéseket is tartalmaz. Így a Bevezetésben megállapítja, hogy az államok az Egyesült Nemzetek előtt álló célok megvalósítása érdekében „türelmet gyakorolnak” és „egymással jó szomszédként, békességben élnek együtt”. Ilyen természetű rendelkezést tartalmaz az 55. cikk is, amely „békés és baráti kapcsolatokról” beszél, mint az állandóság és jólét feltételeiről az ENSZ előtt álló feladatok megoldása érdekében. Ezekből a rendelkezésekből nyilvánvaló, hogy az Alapokmány a békés együttműködésnek azt a formáját és mértékét írja elő, mely jószomszédi viszonyt, illetőleg baráti kapcsolatokat jelent. A baráti és jószomszédi viszony fogalmilag nem különbözik egymástól. Mind a kettőben az az elv jelentkezik, mint a nagy francia forradalom „testvériség” jelszavában, a kereszténység által hirdetett, de a gyakorlatban minimális mértékben sem biztosított „felebaráti szeretetben”, s a szocialista együttélés és az elvtársi segítség követelményében.

A nemzetközi együttműködésnek, mint programjellegű normának egyelőre szabatosan meghatározott tartalma nincs. A baráti, illetőleg jószomszédi kapcsolat csak az alapelveket jelöli meg, melyen e programjellegű norma tartalma kialakítandó lesz és kijelöli az irányt, melyben a nemzetközi jogi fejlődésnek haladnia kell.

A szomszédság fogalma már az Alapokmány megalkotása előtt sem volt ismeretlen a nemzetközi jogban: ezt a kifejezést használták a nemzetközi folyókkal kapcsolatosan a nemzetközi vízi szomszédjog formájában. Ez a fogalom a polgári szomszédjog analógiájára azt jelenti, hogy a parti állam a nemzetközi folyam területén áthaladó szakaszán nem tehet semmi olyat, mely a másik állam területén a folyó rendeltetésszerű használatát Iehetetlenné tenné, vagy korlátozná. A jószomszédság a nemzetközi vízi szomszédjognál tágabbkörű fogalom, az államok közötti érintkezés egész területére kiterjed. A szomszédjog elnevezés annyiban nem szerencsés, hogy ez az elv valamennyi állam egymás közötti érintkezésére, nemcsak a szomszédos államok egymás közötti kapcsolataira vonatkozik. Mint ilyennek analógiáját nem is a polgári jogban kell keresni. Az analógia sokkal inkább megtalálható az államjog és az államigazgatási jog bizonyos rendelkezéseiben, melyek az egyeseknek a közösségben tanúsítandó magatartását írják elő, mint a szocialista együttélés normáját.

A baráti és jószomszédi kapcsolat azt jelenti, hogy az államoknak egymás közötti érintkezésükben tekintettel kell lenni a többi állam érdekeire is, tartózkodniok kell minden olyan magatartástól, mely azoknak, illetőleg az azok területén tartózkodó egyéneknek érdekeit sértené. Ez határozott szembe fordulás azzal a törekvéssel, mely a nemzetközi jogot egyes államok külön érdekeinek szolgálatában kívánja állítani és ezeket az érdekeket a többi államra való tekintet nélkül akarja biztosítani. Az imperialista államok kezdeményezésére kialakult régi nemzetközi jogot ez a szellem jellemzi, ezzel áll szemben az új nemzetközi jog, amely az államok egymás közötti érintkezésében baráti és jószomszédi kapcsolatokat követel.

Az új nemzetközi jog a közösségi gondolatot kívánja érvényesíteni.³¹ Ez a gondolat nyilatkozik meg *Verdross* Völkerrechtjének 1959-ben megjelent negyedik átdolgozott és bővített kiadásában is. A Rückblick und Ausblick címet viselő utolsó fejezetben a következőket mondja: „Mit der Organisierung der Staatengemeinschaft treten aber auch neue Werte in die Erscheinung. So weist z. B. die Präambel der SVN. auf die gute Nachbarschaft und die Toleranz hin. Vor allem aber setzt ein erfolgreiches Zusammenwirken der Staaten den guten Willen aller beteiligten Staaten voraus, an der Verwirklichung gemeinsamer Ziele mitzuarbeiten, da ohne eine solche innere Bereitschaft ein solidarisches Zusammenwirken unmöglich ist. Die Staaten müssen also auf ein gemeinames Endziel hin gerichtet sein, wenn eine Übereinstimmung der Willen erreicht werden soll. Dieses Endziel kann aber kein anderes sein, als das Gemeinwohl der Menschheit.“³²

A jó szomszédság és barátság elvén nyugvó nemzetközi együttműködés új szellemet visz be az imperialista érdekek szolgálatában kialakított „rég” nemzetközi jogba, de azokat az alapelveket: az államok egyenlőségének és szuverenitásának elvét, melyeken ez a „rég” nemzetközi jog nyugszik, új tartalommal telítve fenntartja. Ebben a vonatkozásban lényegesen különbözik a nemzetközi jognak a fasizmus által tervezett reformjától, amely a nagy tér elméletén nyugodott. Ez elmélet szerint, melyet a fasizmus a II. világháború idején kezdett is megvalósítani, egyes nagy államoknak irányító szerepük lett volna bizonyos terület többi államai felett. Ez az elmélet nem tartotta fenn sem az államok egyenlőségének, sem szuverenitásának elvét. A nagy tér elméletében tulajdonképpen ugyanaz a nemzetközi jogi koncepció nyilatkozott meg, mint az imperialista érdekeket szolgáló „rég” nemzetközi jogban, s az a célkitűzés, mely az USA. viláгурalmi törekvéseit jellemzi. E viláгурalmi törekvéssel szemben az eltérés az volt, hogy a fasizmus e törekvés politikai célkitűzését jogi formába öntötte s egy „új” nemzetközi jog alapjává kívánta tenni. Az USA. viláгурalmi törekvése viszont formailag ragaszkodik az államok egyenlőségének és szuverenitásának elvéhez s politikai célkitűzéseit a „rég” jog változatlanul hagyásával, gazdasági, politikai és katonai eszközökkel igyekszik megvalósítani.

A jó szomszédság és a barátság elvén nyugvó „új” nemzetközi jog a két régi nemzetközi jogi alapelv jellegét változtatja meg. A „rég” nemzetközi jogban az egyenlőség és a szuverenitás tisztán formális fogalmak. Az „új” nemzetközi jog az államok egymás közötti életében az egyenlőség és a szuverenitás elvét ténylegesen is meg akarja valósítani.

³¹ Ezt a gondolatot fejtettem ki abban a rektori székfoglaló beszédben, mellyel Kolozsváron 1943. szeptember 26-án az Egyetem 1943/44. tanévét megnyitottam. A beszédet a jelenlegitől teljesen különböző politikai atmoszférában a következőképpen fejeztem be: „Alig kétséges, hogy helyesebb és igazságosabb csak az a nemzetközi jogrend lehet, amely alapul a közösségi gondolatot veszi, de természetesen azt a közösségi gondolatot, amely nem a propaganda jelszava egyes nagy nemzetek önző törekvéseinek leplezésére, nem azért szervez meg nemzetek közötti közösséget, hogy ezzel a közösségen kívül álló nemzetek életét és boldogulását veszélyeztesse, hanem igazán a közösség ügyét szolgálja s az emberiség egyetemes érdekében minden nemzet — a kis nemzetek részére is — biztosítani tudja a szabad fejlődésükhöz s igazi értékük teljes kifejtéséhez nélkülözhetetlen előfeltételeket.” (Közösségi gondolat és nemzetközi jog. Beszámoló a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem 1943/44. tanévi működéséről. I. füzet, Kolozsvár. 1944. 14—15 lap.)

³² *Verdross*: Völkerrecht. Vierte neubearbeitete und erweiterte Auflage. Unter Mitarbeit von Dr. Karl Zemanek. Wien. Springer-Verlag. 1959. 557—558 lap.

A régi nemzetközi jogban a szuverenitás fogalma szabatosan megállapítva nincs. Ezt a fogalmat legpontosabban a be nem avatkozás elve alapján lehet meghatározni, mely a szuverenitást a többi állammal való érintkezésben biztosítja. A szuverenitás lényege nem más, mint a többi állam részéről való beavatkozás tilalma. A kapitalista államok a be nem avatkozás elvének szabatos megállapítása előtt is elzárkóznak. Tétéles nemzetközi jogszabály ezt a fogalmat sem határozza meg. A nemzetközi jogi irodalom beavatkozás alatt azt a magatartást érti, mellyel az egyik állam a másikat annak a joghatósága körébe tartozó ügyben az ő érdekeinek megfelelő magatartásra kényszeríti. Ez a fogalom meghatározás azonban megfontolást igényel, mert félreértésre, illetőleg félremagyarázásra szolgáltathat alapot. Beavatkozásról kell beszélnünk minden esetben, amikor az egyik állam a másikra ez által el nem hárítható nyomást gyakorol saját akaratanak követésére. A nyomás eszköze nemcsak a kényszerítés lehet, hanem minden olyan magatartás az idegen állammal szemben, mely az ő akaratanak teljesítését eredményezi. A kényszerítés a másik állam számára kényszerhelyzetet teremt; ide kell sorolni az olyan állapot létrehozását is; mely a másik állam oldalán függő helyzetet hoz létre, gazdasági rendszabályokkal indítja a másik államot az ő akaratanak követésére, vagy gazdasági segítség útján tudatosan hozza a másik államot magával szemben függő helyzetbe és ezt a függő helyzetet használja fel akaratanak érvényesítésére.

A szuverenitás nem formális fogalom, hanem az illető állam tényleges szabadsága akaratanak érvényesítésére és ténylegesen biztosítja számára, hogy az idegen állam akaratanak teljesítése előtt el tudjon zárkózni. Az imperialista államok gátlás nélkül használnak fel minden lehetőséget gazdasági és politikai vonálon arra, hogy az idegen államokat akaratur követésére indítsák. Az imperialista államok nemzetközi jogászai közül többen magát a szuverenitás fogalmát is hajlandók elavult fogalomnak minősíteni, azt hangoztatva, hogy a szuverenitás gátolja az államokat közösen érdeklő nemzetközi ügyek sima elintézését. Persze a valóságban csak azt gátolja, hogy az imperialista államok saját elgondolásaikat a többi állammal elfogadtassák és őket az ő érdekeiknek megfelelő magatartásra indítsák. A szuverenitás fogalmának kifejezett hatályon kívül helyezése kétségtelenül nehéz és kockázatos volna, az imperialista államok ezért a jelenlegi állapot tényleges fenntartására törekszenek, mely mindaddig, míg a gazdasági és politikai hatalom birtokában vannak, megadja számukra a lehetőséget a másik állam belügyeibe való beavatkozásra. Az új nemzetközi jog arra törekszik, hogy az ENSZ. Alapokmányában lefektetett elvnek megfelelően az államok szuverenitását ténylegesen is biztosítsa.

Az állam szuverenitása szorosan összefügg a nemzetközi jog másik alapelvével: az államok egyenlőségével. A két fogalom szükségképpen feltételezi egymást. Az államok szuverenitásából következik azok egyenlősége, viszont az egyenlőség kizárja az idegen államok részéről a beavatkozást, mert ez a másik állam szuverenitásának tagadását jelenti.

Mind a két fogalommal szorosan összefügg az ENSZ, Alapokmányának a béke és biztonság fenntartására vonatkozó rendelkezése. Az Alapokmány 2. cikkének 4. pontja a következőképpen szól: „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló, vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő, bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől, vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniok kell.” Az erőszakkal való fenyegetés és az erőszak alkalmazása nyilvánvalóan ellentétben áll az államok szuverenitásával és az

államok közötti egyenlőséggel, úgyhogy ez az elv a másik kettő szükségszerű folyamánya.

Az imperialista államok az államok egyenjogúságának pricipiumát is csak elvileg fogadják el s annak tényleges érvényesülését nem biztosítják. Az államok egyenlőségének a régi nemzetközi jog által is ismert elvét igyekeznek úgy meghatározni, hogy az az államok általános jogi helyzetének azonosságát jelentse a nemzetközi jogközösségen belül. Az államok egyenlősége azonban nem mérül ki abban, hogy a nemzetközi konferenciákon minden államnak egy szavazata van s, hogy ennek az egy szavazatnak minden államnál azonos az értéke. A jogegyenlőség elvének szükségképpen érvényesülni kell az egyes államok egymásközötti viszonyában is. Az államok jogegyenlőségéből következik, hogy egy állam sem igényelhet a másik állam részéről olyan magatartást, melyet a maga részére is ne biztosítana az illető állammal szemben. Az államok jogegyenlőségének elve szükségképpen azt jelenti, hogy az államok egymás közötti kapcsolatában mind a két állam oldalán ugyanazok a jogszabályok érvényesüljenek. Ez a gondolat jutott kifejezésre a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban, amely elvetette az ún. egyenlőtlen szerződések intézményét. Ezt jelenti a Pansa Silának az a tétele is, mely a kölcsönös előnyök elvét állapítja meg. Ha ebből a szempontból nézzük az imperialista államok magatartását, az nyilvánvalóan éles ellentétben áll nemcsak az államok szuverenitásával, hanem az államok egyenjogúságának elvével is. Az imperialista államok, elsősorban az USA. a maga részéről olyan eljárást tart jogosítottnak, melyet a másik állam részéről vele szemben elkövetve jogellenes magatartásnak minősít. Külpolitikájában egészen kivételes helyzetet akar saját maga számára biztosítani. Ezt nagyon világosan juttatta kifejezésre a Kubával kapcsolatos eseményekben. Az USA nyíltan bevallva kémrepüléseket hajt végre Kubában, tehát egy idegen állam légitérében s ezzel súlyosan megsérti ennek az államnak szuverenitását. E kémrepülések által szolgáltatott hírszerzés alapján állapította meg, hogy Kuba területén olyan katonai berendezéseket szereltek fel, melyeket ő a maga részéről támadó jellegűnek minősít. Ebből szükségképpen következik, hogy a hasonló fegyverek támadó jellegét el kell ismernie azokban az esetekben is, melyekben ő alkalmaz a Szovjetunió és a szocialista államok ellen irányuló élel ilyen fegyvereket. Ha a rakétakilövő állomások Kuba területén támadó jellegűek, akkor a jogegyenlőség elve alapján az USA-nak támadónak kell elismernie azokat a hasonló fegyvereket is, melyeket ő helyezett el a szocialista államokkal határos idegen államoknak területén. Az államok egyenjogúságának elvéből tehát az következne, hogy mivel a Szovjetunió hozzájárult ezeknek a fegyvereknek leszereléséhez és Kuba területéről való elszállításához, az USA is távolítsa el a szocialista államokkal határos területen fekvő katonai támaszpontjait. Az USA. az általa kifogásolt fegyverek elszállítása után is kijelentette, hogy Kuba légitérében továbbra is hírszerző tevékenységet folytat. Ez nem értekelhető másképpen, mint úgy, hogy a saját részére kivételes jogokat igényel, ez pedig nyilvánvaló ellentétben áll az államok közötti egyenjogúság nemzetközi jogi elvével.

Jessup³⁴ felveti a kérdést nem kell-e elismerni a nemzetközi jogban egy átmeneti állapotot a béke és a háború között? Megállapítása szerint nem lehet minden helyzetet a nemzetközi jog szempontjából vagy a béke, vagy a háború

³³ Should International Law recognize an intermediate status between peace and war? The American Journal of International Law. 48 kötet. (1954) 98—103 lap.

tradicionális kategóriájába sorolni. Vannak esetek, melyet mint a két állapot közötti átmeneti helyzetet feszültségnek, vagy hidegháborúnak kell nevezni. Ebben az átmeneti állapotban a szembenálló felek között ellenségeskedés van, de ez az ellenségeskedés különbözik attól, mely a háborút viselő nemzetek között áll fenn. Ennek az átmeneti állapotnak jellemző vonása, hogy az ellentét alapvető jelentőségű és olyan mélyen gyökerezik, hogy egyetlen kérdés megoldásával nem szüntethető meg. Jellemző vonás annak az intenciónak, vagy legalább is elhatározásnak a hiánya, hogy mint a kérdés megoldásának eszközához háborúhoz nyúljanak. Megállapítja, hogy amennyiben ez az átmeneti állapot elfogadásra talál, szükséges lesz annak jogi konzekvenciáit megállapítani. Szerinte nem arról van szó, hogy legalizáljunk bizonyos törvénytelen állapotot, hanem inkább arról, hogy közelebb hozzuk a jogot a nemzetközi élet tényeihez. Szerinte alapvető kérdés: vajjon a mi felfogásunk, terminológiánk és jogunk számol-e a nemzetközi kapcsolatok fejlődésével. Megállapítja, hogy a kívánalom az igazságos béke. Az ilyen béke elérésének azonban számos akadálya van. Nem szabad növelnünk az akadályokat a hagyományos fogalmakhoz való merev ragaszkodással, ezek olyan történelmi helyzetek eredményei, aminek ma nincsenek.

Jessup helyesen ismeri fel azt, hogy az az ellentét, amely ma a világ népeit szembeállítja egymással, különleges természetű. Röviden érinti a kommunista ideológia ellentétét a kapitalista világgal, de azt nem ismeri fel, hogy itt két szembenálló gazdasági és társadalmi rendszer küzd. Azt állítja, hogy nem egy jogellenes állapot legalizálásáról van szó, ha a hidegháború állapotának jogi konzekvenciáit megállapítjuk, de azt ő is elismeri, hogy a hidegháború nem a nemzetközi jog általános állapot. Bizonyos, hogy azt a tételes nemzetközi jog értelmében csak a háború állapotának lehet minősíteni.³⁴

A háborút semmiesetre sem lehet az önvédelemre való joggal igazolni. Az önvédelem — mint ezt fentebb az állami alapjogok tárgyalásánál kifejtettem — nem szubjektív jog. Az önvédelemnél mind az államon belüli jogban, mind a nemzetközi jogban arról van szó, hogy a különben jogellenes magatartás az önvédelem címén a konkrét esetben megszűnik jogellenes lenni. Önvédelemnek csak az illető ellen irányuló jogellenes magatartás esetén van helye. Nem lehet önvédelemről beszélni akkor, ha az érdekelt állam megállapítása szerint is, őt csak támadás lehetősége fenyegeti. Az imperialista államok az önvédelem „jogának” előtérbe állításával hidegháborús politikájukat szeretnék jogilag igazolni. Az imperialista államokat a Szovjetunió és a szocialista államok részéről nemcsak nem érte támadás, illetőleg a béke megszegése, de a béke veszélyeztetéséről sem lehet szó. A Szovjetunió külpolitikájában nincs semmi olyan mozzanat, mely a nemzetközi joggal ellentétben állana. Éppen az önvédelemre hivatkozás ellentétes a fennforgó esetben a nemzetközi joggal.

³⁴ A hidegháború az ellenséges egymás mellett élés (coexistence hostile. v. ö. *Francoi Perroux: La coexistence pacifique III. Guerre ou Partage du Pain. Presse Universitaires de France, Paris, 1958. 603 és k. 1.*) legtúlzóbb formája: a fegyveres agresszióval való állandó fenyegetés állapota. Az ellenséges egymás mellett élés fogalmához nem tartozik szükségképpen hozzá a fegyveres agresszióval való fenyegetés. Lényege a jószomszédi és baráti együttműködés elvével való határozott szembehelezkedés. Ez a körülmény is mutatja, hogy a békés egymás mellett élt első lépcső a jószomszédi és baráti együttműködés megvalósítása felé. Mutatja azt is, hogy az egymás mellett élés semelyik formájában sem pusztán passzív magatartás, hanem bizonyos aktivitást is magában foglal.

Éppen ilyen jogellenes az az álláspont is, hogy az „önvédelem joga” a nemzetközi jog valamennyi szabálya alól mentesít s hogy ezen a címen az illető állam szabadon hajthatja végre a legdurvább jogsértéseket. Ebben az állapotban nagyon világosan az USA-nak az a felfogása nyilatkozik meg, hogy ő felette áll a nemzetközi jog rendelkezéseinek, azok csak a többi államot kötelezik vele szemben, de őt magát nem kötik. Ugyanez a felfogás, mely a kapitalista állam belső jogában is érvényesül az uralkodó osztály tagjai javára. Ezzel a felfogással szemben van kialakulóban az ENSZ Alapokmányban foglalt elveknek megfelelő új szellemű nemzetközi jog.³⁵

Maga az államok közti nemzetközi együttműködés nem ismeretlen a jelenlegi nemzetközi jogban sem. Vannak nemzetközi jogszabályok, sőt nemzetközi szervezetek is, melyekben az együttműködés gondolata nyilatkozik meg. Az államok érintkezése kezdetben szinte kizárólag háborús jellegű volt, de éppen a háború folyamányaként kialakult az egyaránt fenyegetett államok oldalán bizonyos együttműködés is. Persze ez az együttműködés is a háborúval volt összefüggésben, a közös ellenség ellen együtt viselendő háborút volt hivatva megszervezni, illetőleg előkészíteni.

De az idők folyamán kialakultak a háborútól független a békés nemzetközi érintkezés bizonyos szabályai is. A békés együttműködés elve két vonatkozásban érvényesült. Egyrészt bizonyos meghatározott ügyekre vonatkozólag, másrészt bizonyos földrajzilag meghatározott területeken.

Az első csoportba tartoznak — a szűkkörű, csak egyes államokra kiterjedő megállapodásoktól eltekintve, melyekre az államkapcsolatok különböző típusai szolgáltak példát, — az ún. nemzetközi közgazgatási uniók. Ezek az uniók az állami közigazgatás olyan ügyeire vonatkozólag alakítottak, melyeket az egyes államok önmagukban vagy egyáltalában nem tudtak megoldani, vagy ha az ügyek egyedül, más államokkal való együttműködés nélkül megoldhatók voltak is, az eredményes csak akkor lehetett, ha az államok azonos elvek alapján együttműködve jártak el. Ismeretes, hogy az első nemzetközi közgazgatási unió a Nemzetközi Távírdaegyesület volt, melyet az 1865. május 17-i párizsi egyezmény hívott életre. Ezt követte az 1874. október 9-i berni egyezmény alapján megalakult Világposta Egyesület. Mindkettő az érintkezésnek olyan formáit tette lehetővé, amelyek ilyen nemzetközi együttműködés nélkül egy állam által egyedül nem lettek volna megvalósíthatók. Az 1903. december 3-i közegészségügyi egyezmény alapján megalakult a Nemzetközi Közegészségügyi Hivatal esetében az együttműködés az állami közigazgatási feladatok megoldását már nem lehetővé, hanem csak tökéletesebbé tette.

Ismeretes, hogy az ilyen természetű együttműködés szervezetei ma az ENSZ. mellett működő Szakosított Intézmények. Ezeknek az intézményeknek nagy része olyan együttműködést szervez meg, mely az egész emberiség egyetemes érdekeit szolgáló közérdekű feladatok megoldását célozza. Ilyenkor az együttműködés rendszerint zavartalan, az érdekelt államok közt ellentétek, s ebből eredő surlódások nincsenek. Ha azonban az együttműködés tárgya

³⁵ Az ENSZ. Közgyűlésének Hatodik Bizottságában a szocialista államok képviselői részéről nagyon nyomatékosan jutott kifejezésre az, hogy a békés egymás mellett élés szovjet koncepció dinamikus fogalom és nemcsak, hogy nem zárja ki, hanem egyenesen feltételezi az államok gyümölcsöző együttműködését. A Hatodik Bizottság 718. ülésén Tunkin visszautasította azokat a nézeteket, melyeket Kanada képviselője nyilvánított olyan értelemben, hogy a békés egymás mellett élés elve lényegileg csupán a hidegháború folytatását takarja.

olyan, hogy az imperialista államok részére megvan a lehetőség a szervezetet saját érdekeik szolgálatába állítani s más államoknak az övékével ellenkező szempontjait figyelmen kívül hagyni, az együttműködés zavartalansága, sőt esetleg maga az együttműködés lehetősége is megszűnik. A szakosított intézmények közül közismerten ez a helyzet a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Banknál s a Nemzetközi Valutaalapnál. A Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (IRO) ilyen okok miatt szüntette meg 1953-ban működését. A nemzetközi együttműködési szervezetek csak akkor szolgálják a haladás ügyét s képezhetik alapját az új szellemű nemzetközi jog kialakulásának, ha nem egyes államok külön érdekeinek, hanem az emberiség egyetemes érdekeinek szolgálatába állítják működésüket.

A nemzetközi együttműködés megszervezése már a Nemzetek Szövetségének is egyik feladata volt. Az Egyezményokmány 23. cikke felsorolja az együttműködés tárgyait s az együttműködés céljára és jellegére vonatkozólag is tartalmaz rendelkezéseket. Az együttműködés itt is gazdasági, szociális és emberbaráti célok megvalósítására irányult, méltányos és emberi munkafeltételek biztosítására és fenntartására.

Egyezségokmány 24. cikke kapcsolatot teremtett a Nemzetek Szövetsége és az együttműködés tárgyában megalakult nemzetközi hivatalok között s kimondta, hogy minden ilyenféle nemzetközi hivatal és nemzetközi érdekű ügyek rendezésére hivatkozott bizottság, amely ezentúl keletkezik, a Szövetség igazgatása alá kerül. A Nemzetek Szövetségének megalakulása kétségekívül lendületet adott nemzetközi együttműködés ügyének.

Az ENSZ Alapokmánya az együttműködést igen lényegesen továbbfejleszti. Nem korlátozza az együttműködést bizonyos, egyenként meghatározott ügyekre hanem általában szól a gazdasági, szociális, kulturális és emberbaráti feladatokról, ezek megoldása útján kívánja a nemzetközi együttműködést megvalósítani. Az emberi jogok és alapvető szabadságok mindenki részére fajra, nemre, nyelvre, vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásának előmozdítását és támogatását kifejezetten szintén a nemzetközi együttműködés célja és eszköze gyanánt jelöli meg. Az Alapokmány IX. fejezete, mely a nemzetközi gazdasági és szociális együttműködésről szól, a legszélesebben állapítja meg az együttműködés területét.

A nemzetközi együttműködés terén az ENSZ. szerepe elsősorban szervező jellegű. A 62. cikk értelmében az együttműködést érintő kérdésekben az ENSZ. erre illetékes szerve: a Gazdasági és Szociális Tanács tanulmányokat végezhet, jelentéseket tehet, vagy ilyeneket kezdeményezhet, a Közgyűlésnek a tagállamoknak és a Szakosított Intézményeknek ajánlásokat tehet. Magának a Közgyűlésnek és a Szakosított Intézményeknek is csak előkészítő szerepük van; az együttműködésre vonatkozó nemzetközi jogszabályok megalkotása az államok szuverenitásának elve alapján az ő hatáskörükbe tartozik. Az együttműködés megvalósítása nem teszi feltétlenül szükségessé Szakosított Intézmények szervezését, lehet, hogy az ENSZ kezdeményezésére, esetleg az ENSZ-től függetlenül jön létre az érdekelt államok együttes elhatározása alapján a nemzetközi együttműködés.

Az együttműködés most tárgyalt formája általában univerzális jellegű, az államoknak csak bizonyos csoportjait felölelő együttműködés rendszerint az ENSZ-től függetlenül szerveztetik meg. Természetesen az ilyen együttműködésnek is összhangban kell lennie az Alapokmányban lefektetett elvekkel. Kifejezetten reakciós jellegű minden olyan együttműködés, amely fenn akarja tar-

tani azt a szellemet, mely egyes államoknak más államok részéről történő elnyomását s az elnyomó állam érdekeinek kiszolgálását célozza.

Nagyon érdekes a nemzetközi együttműködésnek az a formája, amely egyes földrajzilag meghatározott területeken alakult ki. Ilyen terület a nyílt tenger: átmenetileg — az idevonatkozó egyezmény megkötésétől számított 30 évre szóloán- az Antarktisz s ilyen helyzet van kialakulóban a levégőn túli térre vonatkozólag. is.³⁶

Az ilyen terület nem áll egy állam területi fenségjoga alatt sem, nem is úratlan dolog (res nullius) mely nemzetközi jogalanyisággal rendelkező bármely állam által okkupálható s ez által saját imperium alá helyezhető.³⁷ Nem is a kondominium, illetőleg a koinperim természetével bír, ti. nem áll a nemzetközi jogalanyisággal rendelkező összes államok együttes impériuma alatt.

Ezeket a területeket a nemzetközi jogi irodalomban szokásos res communis omniumnak nevezni. Ez az elnevezés nem egészen szerencsés, tekintettel arra, hogy ezek kétségkívül nem az összes államok közös imperiuma alatt állnak. Egyáltalában nem állnak állami imperium alatt, de viszont minden államnak joga van azok rendeltetésszerű használatára. Ez a használati jog számukra nem biztosít területi fenségjogot. Ennek következtében a nemzetközi jogi statusukat szabatosan a res communis omnium usus elnevezéssel lehet megjelölni. Ebbe a kategóriába tartozik elsősorban — az időbeli kialakulást tekintve is — a nyílt tenger. A nyílt tenger nemzetközi jogi helyzetét az a nemzetközi jogi egyezmény szabályozza, melyet az 1958-ban tartott genfi Tengerjogi Konferencián alkottak a tenger egyéb részeire vonatkozó egyezményekkel együtt. A nyílt tengerre vonatkozó egyezmény bevezetésében megállapítja, hogy a konferencia által elfogadott és az egyezményekben lerögzített rendelkezések lényegileg a nemzetközi jog már korábban megállapított elveit deklarálják.

³⁶ A szóban forgó tér megjelölésére nem helyes a magyar nyelvben használt kozmikus térség és világűr kifejezés. A kozmosz és a világűr felöleli a földet is, pedig itt olyan térség számára kell a megfelelő megjelölést megtalálni, melyet éppen a földdel szembeállítva vizsgálunk s nemzetközi jogi statusát a földtől eltérő módon kívánjuk megállapítani. A világűr elnevezés azért sem helyes, mert a szóbanforgó terület nem üres s így az „űr” kifejezés helyesen nem alkalmazható.

³⁷ Az uratlan dolog és az okkupáció ehhez kapcsolódó jogintézménye tipikus jelensége a kapitalista államok által kialakított „rég” nemzetközi jognak. Uratlan területnek (res nullius) a „rég” nemzetközi jog azokat a területeket értette, amelyek nem álltak, legalább is az okkupáció időpontjában egy nemzetközi jogalanyisággal rendelkező állam fennhatósága alatt sem. Az uratlan terület fogalmát tehát nem zárta ki az a tény, hogy ott bennszülött lakosság éljen s annak bizonyos hatalmi szervezete is legyen, ha ez a szervezet nem volt is államnak tekinthető s nem volt a nemzetközi jog alanya. Az ilyen terület bármely állam által, mely nemzetközi jogalanyisággal rendelkezett, elfoglalható volt. Az okkupáció nem volt tekintettel a bennszülött lakosság akaratára és érdekeire. Az 1885-i kongói konferencia az okkupáció jogszerűségének feltételeként megállapította annak a többi államok részére történő notifikálását is. Ez nem az illető idegen állam hozzájárulását írta elő az okkupáció érvényességéhez, csak lehetőséget kívánt biztosítani számára, hogy amennyiben a kérdéses területet már önmaga által okkupálnak tekintti, tiltakozzék annak res nullius jellege ellen s az okkupáció jogszerűségét kétségbevonja. A „rég” nemzetközi jog tehát ennél a gyakorlati hatását tekintve is nagy jelentőségű intézménynél, mely a gyarmati rendszer kialakításának jogi alapja volt, tisztán csak a többi kapitalista állam, illetőleg azok uralkodó osztályának érdekeire volt tekintettel, teljesen figyelmen kívül hagyta a bennszülött lakosságot s nem is gondolt arra, hogy ezek számára is biztosítani kellene az emberhez méltó eljárást.

A nyílt tenger fogalmát az 1. cikk úgy állapítja meg, hogy ahhoz a tengernek mindama részei hozzátartoznak, melyek nem esnek a parti tenger, vagy valamely állam belső vizeinek fogalma alá. Az egyezmény 2. cikke értelmében a nyílt tenger minden nemzet számára szabad, egy államnak sincs joga annak bármely részét saját szuverenitása alá helyezni. A nyílt tenger azok mellett a feltételek mellett használható szabadon, melyeket a szóbanforgó egyezmény és a nemzetközi jog más szabályai állapítanak meg. A nyílt tenger szabadsága valamennyi államot megilleti tekintet nélkül arra, hogy van-e tengerpartja, vagy nincs. Az egyezmény azoknak az államoknak, amelyek tengerparttal nem rendelkeznek, biztosítja a tengerhez jutás jogát: azok az államok, amelyek a tenger és egy tengerparttal rendelkező állam között fekszenek, közös meg-egyezőssel és a hatályban levő nemzetközi egyezmények rendelkezései szerint kötelesek a hozzájutás szabadságát biztosítani.

A tenger szabadsága magában foglalja: 1. a hajózás szabadságát, 2. a halászat szabadságát, 3. tenger alatti kábelek és csővezetékek elhelyezésének szabadságát, 4. a tenger felett való átrepülés szabadságát. Ezeket a szabadságokat valamennyi állam úgy köteles gyakorolni, hogy tekintettel legyen arra az érdekre, melyet a nyílt tenger szabadsága a többi állam számára jelent. Minden állam maga állapítja meg azokat a feltételeket, amelyek mellett a hajó az ő nemzetiségével rendelkezik. Minden hajó ahhoz az államhoz tartozik, melynek a lobogóját viseli. Ezen az alapon szokták a hajót úszó államterületnek nevezni. Ez az elnevezés, mint *Verdross* helyesen megjegyzi,³⁸ túlzott, tekintettel arra, hogy sem a hajó feletti légi tér, sem az alatta fekvő terület, sem a tengernek őt körülvevő része nem tartozik az állam területéhez.

Az alól a tétel alól, hogy a hajó a lobogója szerint állam kizárólagos joghatósága alatt áll, bizonyos kivételek vannak.³⁹ Így minden hadihajónak joga van a nyílt tengeren azokat a hajókat feltartóztatni és átkutatni, amelyekkel szemben a tengeri rablás gyanúja áll fenn. Az 1958-i genfi egyezmény felsorolja a tengeri rablás tényállásait, ezek a szó legszorosabb értelmében vett nemzetközi jogi deliktumok, mert a terület, melyen elkövetik őket, nem áll egy állam kizárólagos joghatósága alatt sem s mert a tényállást nem államon belőli jogszabály, hanem közvetlenül nemzetközi egyezmény határozza meg. Mindössze a büntetési tétel meghatározása történik annak az államnak belső joga alapján, mely a hajót feltartóztatta s melynek bírósága a felette való intézkedésre jogosult. Ugyanez a helyzet azokra a hajókra vonatkozólag is, amelyek rabszolga-kereskedést folytatnak. Ha egy hajót az a gyanú terhel, hogy idegen állam belső, vagy parti tengerében bűncselekményt követett el, a parti állam illetékes hatóságai által a nyílt tengeren is tovább üldözhető, feltartóztatható, az üldöző hajó államnak kikötőjébe kísérhető s ott állítható bíróság elé. Az üldözés joga megszűnik, ha a hajó saját államának vagy egy harmadik államnak parti tengerébe ér.

Azt az államot, melynek hadihajója jogalap nélkül tartóztatott fel nyílt tengeren idegen hajót, vagy jogalap nélkül üldözte azt a nyílt tengeren, az okozott veszteségekért és károkért teljes kártérítési kötelezettség terheli.

E rendelkezés szerint a hadihajónak joguk van a nyílt tengeren bizonyos rendészeti funkciókat foganasítani, de a beavatkozás kifejezetten csak az említett két jogellenes cselekményre van korlátozva és semmi esetre sem biz-

³⁸ *Verdross*: I. m. 218 lap.

³⁹ *Verdross*: I. m. i. 1.

tosít számukra általános rendészeti hatáskört a nyílt tengeren. A nyílt tengeren való továbbbúzdözés joga a saját tengerben megkezdett üldözés folytatásának jogi lehetőségét biztosítja s így nem a nyílt tengeren lefolytatott önálló akció.

Rendészeti funkciókat gyakorolnak a hadi hajók két partikuláris egyezmény értelmében az Északi tengeren. Az 1882. május 6-i egyezmény a parti tenger kivételével az egész Északi tengerre vonatkozólag megállapította azokat a szabályokat, amelyekhez a halászhajóknak alkalmazkodniuk kell. E szabályok betartásának ellenőrzése céljából a szerződő felek hadihajói jogosítva vannak a halászhajó által elkövetett jogellenes magatartást a hajó nemzetiségére való tekintet nélkül megállapítani: a hajót megállíthatják, átkutathatják, sőt ellenállás esetén saját államuk valamely kikötőjébe be is kísérhetik. Az ítélekezést azonban mindig annak az államnak a bírósága végzi, melyhez a tettes hajója tartozik. Az 1887. november 16-i egyezmény az Északi tenger halászai között szeszies italok árusítását tiltja el, sőt ennek biztosítása érdekében élelmiszereket is csak azok árusíthatnak, akiknek erre saját államuk illetékes hatóságától külön engedélyük van. Az ellenőrzés itt is az előbb említett szerződésben szabályozott módon a szerződő felek hadi hajói által történik. Ezek a nyílt tenger bizonyos meghatározott részére jogosítják fel a szerződő felek, tehát nem az összes államok hadihajóit rendőri funkciókra. Bizonyos erősen korlátozott rendészeti funkció illeti meg az 1884. március 14-i egyezmény értelmében a szerződő felek hadi és állami hajóit a tengeralatti kábelek védelme tárgyában is. Megállapíthatják a nyílt tengeren a kábelek ellen elkövetett cselekményeket, a gyanus hajót feltartóztathatják, nemzetiségét megállapíthatják, de a további eljárásra a lobogó szerinti állam hatóságai illetékesek.

Az 1958-i genfi egyezmény értelmében minden állam köteles a lobogóját viselő hajó kapitányát utasítani, hogy a lehetőség határai között nyújtson segítséget mindazoknak, akik a nyílt tengeren veszélybe kerültek. Ez a rendelkezés nemzetközi együttműködést szervez az emberi élet megvédésére. Az egyezmény az együttműködés szellemében rendezi a hajó kapitányának adandó utasításokat a hajók összeütközése esetében tanúsítandó magatartásra is. Ez a szellem nyilatkozik meg az életnek tengeren való oltalma tárgyában tett s többször revideált londoni egyezményben is.

A légítér osztozik az alatta fekvő terület jogi helyzetében. A nyílt tenger felett a légi tér is res communis omnium usus. Ez jut kifejezésre az 1958-i genfi egyezménynek abban a rendelkezésében, mely a tengeri rablással kapcsolatos rendészeti funkciókra a hadi és állami hajók mellett, az ugyanilyen jellegű légi járműket is feljogosítja.

A nemzetközi közérdeket szolgálják a nyílt tengerre vonatkozó 1958-i egyezménynek azok a rendelkezései is, melyek a tenger vizének rádióaktív anyagokkal és más ártalmas tényezőkkel való szennyezését vannak hivatva megakadályozni. Külön egyezményt alkotott az 1958-i genfi tengerjogi konferencia a nyílt tengeren való halászatról s a nyílt tengerben levő biológiai kincsek védelméről. Ezt az egyezményt is az általános egyezménnyel azonos szellem hatja át.

Az 1958-i egyezménynek hatálybalépése után is érvényben maradtak azok a nemzetközi jogszabályok, amelyek a tengeri hadviselés kérdéseit rendezik. Ezek szerint a nyílt tenger hadszíntér lehet. A háborúban élesen szembekerülnek egymással a hadviselő feleknek a háborúval kapcsolatos érdekei s a semleges ál-

lamoknak azok az érdekei, melyek a nyílt tengeren a békés közlekedés zavartalanságához fűződnek. Az imperialista érdekeket szolgáló hatályos nemzetközi jog a hadviselés érdekeit részesíti előnyben. A kialakuló új nemzetközi jog az ENSZ, Alapokmányának szellemében ezt a helyzetet előbb-utóbb nyilvánvalóan megszünteti, az általános lefegyverzés keretében sor fog kerülni olyan nemzetközi jogi rendezésre, amely eltiltja a nyílt tengernek háború céljaira való igénybevételét. A háború kiküszöbölésének nagy jelentőségű biztosítéka volna annak kimondása, hogy a nyílt tengeren agresszióknak minősülő cselekményeket elkövetni tilos.

A nyílt tenger a parti tenger határáig terjed. A nyílt tenger kiterjedését az egyetemes nemzetközi jog közismerten mindeddig nem állapította meg. Az imperialista államok ragaszkodnak a régi 3 tengeri mérföld szélességhez, illetőleg azt legfeljebb 6 tengeri mérföldre volnának hajlandók kiterjeszteni. Ezzel — azt állítják — a tenger szabadságának elvét védik, tényleg azonban ki akarják terjeszteni azt a határt, ameddig a tenger szabadsága címén tényleges hatalmat gyakorolhatnak, közelebb kerülhetnek más államok partjaihoz, könnyebben hajthatnak végre azok ellen irányuló olyan cselekményeket, melyekkel saját politikai célkitűzéseiket mozdítják elő. A parti tenger szélességének kiterjesztése nem akadályozná a tenger szabadságát, hiszen az idegen államok kereskedelmi hajói a parti tengerben is szabadon közlekedhetnek, csak a más állam ellen irányuló agressziót nehezítené meg. A kiterjesztés azzal a szellemmel ellenkezne, mely a nemzetközi jogot tényleges hatalmuk alapján az imperialista államok egyoldalú szolgálatába állítja, nem volna összeegyeztethető azzal a felfogással, mely az erőszak alkalmazásának nemzetközi jogi korlátozásában hajlandó az állam szuverenitás korlátozását látni s a szuverenitás leglényegesebb tartalmát az erőszak alkalmazásának nemzetközi jogi biztosításában látja.

Az 1959. december 1-én Washingtonban kelt egyezmény 30 évre szóló hatállyal a res communis omnium usus jellegével ruházta fel az Antarktiszra. Az egyezmény hatálya tehát csak meghatározott időre szól. A 4. cikk kifejezetten megállapítja, hogy „a jelen egyezmény egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy a) mintha a szerződő felek bármelyike lemondott volna az Antarktiszra vonatkozóan korábban bejelentett jogairól, vagy a területi szuverenitásra vonatkozó igényeiről, b) mintha a szerződő felek bármelyike teljesen, vagy részlegesen lemondott volna az Antarktiszra vonatkozóan olyan területi igények alapjáról, mely az Antarktiszon saját, vagy állampolgárai tevékenységének, vagy bármilyen más oknak lehet az eredménye, c) mintha a szerződő felek bármelyikének jogi helyzetét érintené azáltal, hogy az Antarktiszra a más állam által támasztott szuverenitási jogot, igényt, vagy a területi szuverenitásra vonatkozó igény alapját elismerte volna, vagy ezek ellen foglalt volna állást. Az egyezmény érvényének tartama alatt foganatosított semmiféle cselekmény, vagy tevékenység nem lehet alapja az Antarktiszra vonatkozó területi igény érvényesítésének, alátámasztásának, vagy kétségbevonásának és nem teremthet ebben a térségben szuverenitásból eredő jogokat. Az egyezmény tartalma alatt nem támasztható új területi szuverenitási igény és a korábban bejelentett igény nem terjeszthető ki.”⁴⁰

⁴⁰ Az egyezmény szövegét közli a *Revue Générale de Droit International Public*. Tome XXXI. 1960. 160—166 lap.

Az egyezményt 12 állam kötötte, közöttük az ENSZ Biztonsági Tanácsának négy állandó tagja, de az ENSZ minden tagállama s minden más állam is csatlakozhatik az egyezményhez, amelyet az aláíró államok a csatlakozásra meghívhatnak. Az aláíró állam mindegyike kötelezte magát, hogy alkalmas az ENSZ Alapokmányával összhangban levő rendszabályokat fog hozni annak megakadályozására, hogy az Antarktiszon bárki az egyezmény elveivel és intencióival ellentétes tevékenységet fejtsen ki. Szabad az Antarktisz tudományos feltárása, az e célból a Nemzetközi Geofizikai Év alatt létesített együttműködés a jelen egyezmény rendelkezéseinek értelmében folytatódik.⁴¹ Az egyezmény értelmében az Antarktiszon csak békés tevékenység folytatható, kifejezetten el van tiltva minden katonai jellegű intézkedés, így katonai bázisok létesítése, erődítmények felállításai, hadgyakorlatok, s mindennemű fegyver kipróbálása. Az egyezmény célja a tudományos kutatás szabadságának s az e célból való együttműködésnek biztosítása és szabályozása. Ennek érdekében a szerződő felek megegyeztek abban, hogy minden lehetőséget felhasználva kicserélik a tudományos programra vonatkozó értesítéseiket, kicserélik az expedíciókat és az államok közt a tudományos személyzetet, kicserélik a megfigyeléseket és a tudományos eredményeket. Az Antarktisz tehát szintén res communis omnium usus, ez a jellege azonban csak meghatározott időre szól, a használat kizárólag tudományos kutatások céljára szólhat s az eredményeket közzé kell tenni.

A res communis omnium usus nemzetközi statusa van kialakulóban a levegőn túli területre is. E terület nemzetközi jogi helyzetének kérdése élenken foglalkoztatja a nemzetközi közvéleményt. Nemzetközi jogászok és nemzetközi jogi szervezetek tették a kérdést vizsgálat tárgyává.⁴² Az ENSZ Közgyűlésének 1961-ben tartott XVI. ülészsaka is hozott e kérdésre vonatkozó határozatot. Tétéles nemzetközi jogszabály azonban még nincs, ami eddig történt csak a jogszabály alkotásra irányuló előkészítés, az előkészítő munkálatok között az ENSZ Közgyűlésén hozott egyhangú határozatnak persze különös jelentősége van, de tétéles nemzetközi jogszabálynak ez a rezolúció sem minősíthető. Szokásjog kialakulásáról sem lehet egyenlőre szó. Eldöntöttnek mindössze azt tekinthetjük — erre nézve a közgyűlési határozatban az összes tagállamok communis opinioja jutott kifejezésre, — hogy a szóbanforgó területen nincs jogi vacuum, az egyetemes nemzetközi jog elvei és alkalmazható jogszabályai ebben a térségben is érvényesek.

A nemzetközi jog hatálya nem bizonyos meghatározott területre vonatkozik, az államoknak, mint a nemzetközi jog alanyainak kapcsolatait rendezi. Ilyen kapcsolatok pedig nemcsak a földön keletkezhetnek, hanem a technika

⁴¹ V. ö. erre nézve *Bokorné, Szegő* Hanna tanulmányát: A kozmikus térséggel kapcsolatos alapvető nemzetközi jogi kérdések. Állam- és Jogtudomány. V. köt. 1962. 199—224 lap.

⁴² A Nemzetközi Geofizikai Év 1957. július 1-én kezdődött s 18 hónapra szült. Lebonyolítására egy különleges bizottságot a CSÁGI-t (Comité Spécial de l'Année Géophysique International) hoztak létre. Az 1958-ban Moszkvában tartott V. Közgyűlés a mérések folytatását az 1959 évre is kiterjesztette „Nemzetközi Geofizikai Együttműködés” név alatt. A légi tér feletti terület tárgyában kiküldött bizottság 1962. szeptemberében elhatározta, javasolni fogja a Közgyűlésnek, hogy szervezzen meg nemzetközi együttműködést a nyugodt nap nemzetközi évre (IQUSY elnevezés alatt) a Nemzetközi Geofizikai Év mintájára azoknak a jelenségeknek vizsgálatában való együttműködésre, amely a nap nyugodt állapotával kapcsolatos jelenségeket fogja vizsgálat tárgyává tenni. (United Nations Review. Vol. 9. No. 10. 20 lap.) Itt is bizonyos speciális kérdésekre vonatkozó meghatározott időre szóló együttműködés megszervezéséről van szó.

nagyarányú fejlődése következtében a földhöz tartozó területeken kívül is, így a levegőn túli térségben, s később esetleg az e térben keringő égitesteken is.

Tekintettel arra, hogy a nemzetközi jog hatálya itt nem területi alapon érvényesül, hanem az alanyokon keresztül, melyeknek egymás közötti viszonyát rendezzi, — hogy úgy mondjam ezekhez a jogalanyokhoz tapad — rajtuk kívül álló, illetőleg nem kizárólag őket érintő viszonyokban nem nyerhet alkalmazást. Ezt nyomatékosan kell hangsúlyozni az égi testek vonatkozásában. Az égitestekre nem lehet a földhöz tartozó terület nemzetközi jogi státusát meghatározó nemzetközi jogszabályokat alkalmazni. Ezek nem tekinthetők sem res nulliusnak, sem res communis omnium ususnak a tételes nemzetközi jog által meghatározott értelemben. Még nincsenek tisztázva az idegen égitesteken fennálló állapotok, nem ismerjük azok természeti viszonyait, nem tudjuk élnék-e rajtuk az emberhez hasonló lények s vannak-e ezeknek az államokéhoz hasonló szervezetük. Semmiképpen sem lehet az ottani állapotok ismerete nélkül a földi viszonyokra vonatkozó s az itteni gazdasági és társadalmi rend felépítményeként kialakult nemzetközi jogot rájuk is alkalmazni.

A res nullius fogalmát — mint már említettem — a kapitalizmus által kialakított nemzetközi jog konstruálta meg s az a gyarmati hódítás számára volt hivatva jogalapot teremteni. Semmiképpen sem megengedett ezt a fogalmat, melynek jelentősége földi vonatkozásban már megszűnt, a többi égitestekkel való vonatkozásban felújítani. Ha az idegen égitestek tényleg a földi államok uralmának tárgyává lesznek tehetők s az ott érvényesülő nemzetközi jogszabályokat a földi államok, mint a nemzetközi jog alanyai alakíthatják ki, akkor azok res communis omnium usus jellege lesz összhangban az új szellemű nemzetközi jog elveivel, ekkor viszont meg kell majd állapítani a használat tartalmát és terjedelmét, melynek gyakorlására a jogi lehetőséget a nemzetközi jognak valamennyi alanya számára egyformán biztosítani kell.

Egyelőre a kérdés gyakorlati jelentősége csak a levegőn túli tér vonatkozásában van, az égi testeket illetően az ott uralkodó állapotok pontos megismerésére van előbb szükség. Könnyen lehet, hogy a kérdést nem is lesz lehetséges valamennyi égitestre vonatkozóan azonos módon oldani meg az ottani állapotok különbözősége miatt. A földi nemzetközi jog általános érvényesülő tétele értelmében az egyszerű partraszállás, a földi területek felfedezésének analógiájára, semmi esetre sem fogja az illető égitest feletti uralmat eredményezni, sőt nem fog biztosítani különleges jogokat sem az először ott megjelenő állam számára. A nemzetközi jog egyetemes elvei és alkalmazható rendelkezései amennyiben a földi államok ott keletkező egymás közti viszonyaira vonatkoznak természetesen érvényesek, — de csak abban a vonatkozásban — a többi égitestre is.

Az ENSZ. Közgyűlés XVI. ülészaka egyhangúlag elfogadott határozata nagy jelentőségű a levegőn túli tér nemzetközi jogi státusára vonatkozó nemzetközi jogszabályok kialakítása szempontjából. E határozat öt részre tagolódik, A) „A Közgyűlés elismerte, hogy az emberiség közös érdeke a légítér feletti terület békés használatának előmozdítása, valamint azt, hogy ezen a téren sürgős szükség van a nemzetközi együttműködés megerősítésére; azon az állásponton van, hogy a levegőn túli terület feltárása és használata csak az emberiség javát s gazdasági és tudományos-fejlődésük fokától függetlenül az államok előnyét szolgálhatja, ajánlja az államoknak, hogy a feltárás és a használat során a következő elvek által vezettessék magukat. 1. a nemzetközi jog, be-

leértve az ENSZ. Alapokmányát, vonatkozik a levegőn túli térre s az égitestekre is. 2. a levegőn túli tér s az égitestek a nemzetközi jog rendelkezéseinek megfelelően minden állam által szabadon használhatók s nem lehetnek nemzeti kisajátítás tárgyai. A határozat B) része megállapítja, hogy az ENSZ-nek központnak kell lennie a levegőn túli tér feltárása és használata tekintetében s ezzel kapcsolatban felhívja a tagállamokat, felkéri az ENSZ, Főtitkárát a kérdésben kiküldött speciális bizottságot a megfelelő magatartásokra. A C) a tér meteorológiai megfigyelése tárgyában tesz ajánlásokat az együttműködésre a tagállamoknak és Meteorológiai Világorganizációnak. A D) pont a távközlés kérdésében való együttműködésre vonatkozik a levegőn túli térben s ezzel kapcsolatosan elsősorban a Nemzetközi Távközlési Unióhoz intéz ajánlásokat.

Az E) pont a levegőn túli tér békés felhasználásra kiküldött bizottság megújításáról intézkedik. Ezt a Bizottságot az 1959-ben tartott XIV. Közgyűlés alakította meg. A Bizottságnak 24 tagja volt s a tagok közül 12 a NATO kötelékébe tartozott, 7 tagja a szocialista államok sorából került ki és 5 tag tartozott az el nem kötelezett államok közé. A Szovjetunió kormánya arra az álláspontra helyezkedett, hogy a nemzetközi együttműködés nem lehet termékeny és hatásos csak abban az esetben, ha megfelel az államok közti tényleges egyenlőségnek. Kijelentette, hogy a Bizottság munkájában nem fog résztvenni, amíg annak összetételében változás nem történik. A Közgyűlés határozatának szóbanforgó E) pontja úgy határozott, hogy az 1959-ben kiküldött Bizottság tagjainak megbízatását meghosszabbítja s rajtuk kívül Ghanát, Mongóliát, Sierre Leonét és Csadot a Bizottság új tagjául megválasztotta. Ezzel a Bizottság tagjainak száma 28-ra emelkedett. A Szovjetunió delegátusa bejelentette, hogy a Bizottság ezután eredményesen dolgozhat az összes államok egyenlőségének elve alapján s hogy az egész határozatnak egyhangúlag történt elfogadása biztosítani fogja a különböző szociális rendszerű államok közötti békés egymás mellett élés és együttműködés lehetőségét. Az újonnan megalakított Bizottság 1962. szeptember 12-én kezdte meg tanácskozásait az ENSZ székhelyén. Tárgyalás alá vette a Bizottság két albizottságának: a tudományos és technikai, valamint a jogi bizottságnak jelentését.

A két albizottság megelőzőleg május és június hónapokban Genfben tartotta üléseit. A tudományos és technikai albizottság a tagok közös megegyezésével terjesztette elő javaslatait. Ezzel szemben a jogi albizottságban nem sikerült közös megállapodásra jutni. A Bizottság ellenvetés nélkül magáévá tette a tudományos és technikai albizottság javaslatait. A jogi albizottság jelentésével kapcsolatosan pedig úgy határozott, hogy a Közgyűlés elé terjesztett jelentésében röviden közölni fogja az albizottság jelentését, megállapítva, hogy a bizottságban nem volt lehetőség a megegyezésre az USA. és a Szovjetunió által előterjesztett javaslat tárgyában.

Az Egyesült Arab Köztársaság delegátusa javaslatában kodextervezetet terjesztett elő a levegőn túli tér békés célokra való felhasználását illetően. Ez a kódex 9 elvet szögező le, mely útmutatóul szolgálna a bizottság munkájához. A Bizottság elhatározta, hogy a Közgyűlés elé terjesztendő jelentéséhez csatolni fogja az EAK. által előterjesztett javaslatokat. A bizottsági tárgyalás során több oldalról kifejezésre jutott, hogy a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok közötti együttműködés feltétlenül szükséges a levegőn túli tér felderítése és békés célokra való felhasználása tárgyában. A Közgyűlés XVI. ülészakán a Politikai Bizottságban a szovjet és az amerikai küldött bejelentette, hogy a Szovjetunió és az USA. egyezményt kötött a levegőn túli területre vo-

natkozólag, ez egyezmény keretében közös kísérleteket folytatnak a meteorológiai viszonyok és a föld mágneses terének vizsgálatával kapcsolatosan.

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy ha tételes nemzetközi jogszabály ma még nem rendezi is a levegőn túli tér nemzetközi jogi helyzetét s nem nyilvánítja azt kifejezetten *res communis omnium* ususnak, a nemzetközi együttműködés irányában igen jelentős megállapodások jöttek létre, ezek biztosítani fogják, hogy ez a terület csak békés célra és az egész emberiség egyetemes érdekeinek szolgálatára legyen felhasználható.

Arra nézve még nincs megállapodás, hogy hol végződik az államterülethez tartozó légi terület, s hol kezdődik a felette levő tér. Ugyanaz a helyzet, mint a parti tenger kiterjedésénél. Az imperialista államok a légi térben is igyekeznek kiterjeszteni azt a területet, melyet ténylegen hatalmuk alapján korlátlanul használhatnak ki más államokkal szemben saját egyoldalú érdekeik előmozdítására. Az USA ezen az alapon igényli magának azt, hogy az idegen állam légiterében, bizonyos magasságon felül kémrepüléseket végezhesen.

A levegő legmagasabb rétegekben fokozatosan ritkul, ezért is nehéz a légitér s a felette levő terület közt határozott és állandó jellegű határt vonni. Felmerül a kérdés, nem lenne-e indokolt a parti tenger csatlakozó zónájának analógiájára itt is külön nemzetközi statussal rendelkező átmeneti zónát állapítani meg.

A levegőn túli tér bizottságának 1962. szeptember havában tartott ülésén a lengyel delegátus azt a megállapítást tette, hogy mivel az államok egymás közötti kapcsolatai lényegileg politikai természetűek, aligha lehetséges ezt a tényt a kérdések tárgyánál figyelmen kívül hagyni. A kérdések politikai jellege azonban a nemzetközi életben csak addig akadályosítja a jogi szabályozásnak, míg a külpolitikában az a szellem érvényesül, mely az egyes államok külön érdekeit akarja más államokkal szemben érvényesíteni. A szocialista államok által képviselt koncepció, mely nem az egyes államok külön érdekeinek, hanem az egész emberiség egyetemes érdekeinek biztosítására kívánja a nemzetközi jogot beállítani, szükségképpen megszünteti a politikai jellegnek azt a gátló hatását a nemzetközi jogszabályok megalkotása terén.

Azokon a területeken kívül, melyek a *res communis omnium* usus jogi természetével bírnak, vannak az egyes államok területéhez tartozó olyan részek is, melyekre nézve tételes nemzetközi jogszabályok biztosítják idegen államok számára is a használat bizonyos lehetőségét. Ilyen természetű a parti tenger, mely az államterület kiegészítő része, de amelyben a nemzetközi jog biztosítja valamennyi állam kereskedelmi hajói számára a békés célú hajózás lehetőségét. Ez a helyzet az ún. egyetemes érdekű nemzetközi folyókra vonatkozólag is, amelyek több államot érintenek s melyek a tengerrel hajózható összeköttetésben vannak. Ezeket a folyókat is, bár reális részekként az érdekelt állam területéhez tartoznak, biztosítva van valamennyi állam kereskedelmi hajója számára a közlekedés szabadsága.

A Dunát illetőleg az 1948-i belgrádi egyezmény a parti államok között együttműködést szervez meg a Dunán való hajózás biztosítása érdekében. Megelőzőleg — mint ismeretes — a Dunára vonatkozó intézkedésekben részt vettek az érdekelt parti államokon kívül azok az európai nagyhatalmak is, amelyek nem voltak parti államok. Ez a tény világosan kifejezésre juttatta azokat az előjogokat, melyeket a régi szellemű nemzetközi jog a nagyhatalmak kapitalista uralkodó osztály számára biztosította a Dunán való hajózásban. Az ún. Európai Dunabizottságban tényleg a nem parti államok intézkedtek, ezek a

Duna alsó szakaszán az ún. tengeri Dunán a parti állam kizárásával valóságos impériumot gyakoroltak. Az 1948-i belgrádi egyezmény a Duna kérdését is a közvetlenül érdekelt államok békés és baráti együttműködésnek szellemében rendezi.

A nemzetközi folyókat illetően, beleértve azokat is, melyek a tengerrel hajózható összeköttetésben nincsenek s így nem egyetemes érdekű, hanem közös érdekű nemzetközi folyók, fennáll az ún. nemzetközi vízi szomszédjog, melynek értelmében a parti államoknak a folyó területükhez tartozó szakaszán a szuverenitásból eredő jogot úgy kell gyakorolniuk, hogy ezzel ne akadályozzák meg és ne korlátozzák a többi parti államot a folyó rendeltetésszerű használatában. A jó szomszédként való együttműködés elve először -mint már említett- ezen a ponton jelentkezett. A nemzetközi folyókra vonatkozólag is fennáll éppen a jószomszédi viszony elve alapján az a rendelkezés, hogy minden államnak tartózkodnia kell a folyó vízének szennyezésétől, mert ez a másik állam területén a víz rendeltetésszerű használatát megakadályozná és annak károkat okozna.

A parti tengerhez hasonlóan jogi status alakult ki a levegő területre vonatkozólag is. A légitér hozzátartozik annak az államnak területéhez, melynek szárazföldi, illetőleg vízi területe felett van. Itt is biztosítva van azonban más államok kereskedelmi légi járművei számára a közlekedés szabadsága az idevonatkozó nemzetközi egyezményekben megállapított szabályok szerint. A kérdést ilyen értelemben először az 1919-i párizsi egyezmény szabályozta. Az 1944-i csikágói konferencián három vonal jelentkezett Ausztrália és Újzéland delegációja az egész nemzetközi légiforgalomban nemzetközi ellenőrzést és irányítást kívánt létesíteni. Ez az álláspont nem talált elfogadásra. Az államok ragaszkodva szuverenitásukhoz és önrendelkezési jogukhoz, nem voltak hajlandók az internacionális gondolatát elfogadni. A másik vonal, melyet az USA, Hollandia és a skandináv államok képviseltek, a légi közlekedés szabadságának elvét kívánta még fokozottabban érvényesíteni. Törekvéseikben nem liberális elv elméleti érvényesítéséről volt szó, hanem a légi közlekedés terén legerősebb államok érdekeinek egyoldalú biztosításáról. A két szélső elv egyike sem talált elfogadásra. A közvetítő álláspontot Kanada foglalta el s ezt Nagybritánia is teljes erővel támogatta. Ez az álláspont is a légi közlekedés szabadságának elvét fogadta el.

A légitérben való közlekedés tárgyában az együttműködés megszervezése egy szakosított intézmény: az International Civil Aviation Organization (ICAO) feladata.

Különös, hogy a légitérrel illetően a szennyezés tilalmára vonatkozólag kifejezett nemzetközi jogszabály még nincs. Ilyen normára nemcsak a nyílt tenger feletti légitérre vonatkozólag volna szükség, mely a nyílt tengerhez hasonlóan szintén res communis omnium usus, hanem az államok területéhez tartozó légitérre vonatkozólag is. A légitér természetéből következik, hogy az állam légitérében bekövetkezett szennyezés erősen érinti a többi államok légitérét is s azok rendeltetésszerű használatának lehetőségét. A nemzetközi jog általános elveiből analógia útján szükségképpen következik, hogy a szennyezés tilalma a légitérben is fennáll. Ebből a szempontból kell elbírálni a légitér szennyezését eredményező magaslégköri robbantásokat, melyeket az USA hajt végre.

A nemzetközi együttműködés gondolata nyilatkozik meg a nemzetközi szolgalmak intézményében is. A nemzetközi szolgalmak a két érdekelt állam kö-

zötti megegyezés alapján lehetőséget biztosít a szomszédos állam számára, hogy az idegen területet meghatározott célra és meghatározott szabályok szerint használhassa. A nemzetközi szolgálatra vonatkozó konkrét nemzetközi jogszabályok nem univerzális, hanem partikuláris jellegűek.

A nemzetközi együttműködés nagy jelentőségű dokumentuma a Gazdasági Segítség Tanácsának Alapokmánya, melyet 1959. december 11-én Szófiában írtak alá. Az Alapokmányok 1. cikke értelmében: „1. A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának célkitűzése, hogy a tagállamok erőfeszítéseinek összefogása és egybehangolása útján elősegítse ezekben az államokban a népgazdaság tervszerű fejlesztését, a gazdasági és műszaki fejlődés meggyorsítását, a kevésbé fejlett iparral rendelkező államok iparosítási szintjének emelését, s a munka termelékenységének szakadatlan emelkedését és népeik jólétének állandó növekedését. 2) A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa valamennyi tagállam szuverén egyenlőségének elvén nyugszik. A tagállamok gazdasági és tudományos-műszaki együttműködése a teljes egyenjogúság, a szuverenitás és a nemzeti érdekek tiszteletben tartása, a kölcsönös előnyök és a kölcsönös elvtársi segítségnyújtás elveinek megfelelően történik.” Ez a célkitűzés tökéletesen juttatja kifejezésre azt a szellemet, mely az ENSZ. Alapokmányban lefektetett elvekből folyik és a szocialista államok egymás közötti érintkezésében megvalósult.

A kapitalizmus természetéből következik, hogy a kapitalista államok között ilyen szellemű együttműködésre nincs lehetőség, de bizonyos, hogy az új szellemű nemzetközi jog, mely az Alapokmány elvein felépülve az államok közötti békés egymás mellett élést s a jószomszédi és baráti együttműködést van hivatva megvalósítani, ezt a szellemet általános érvényre fogja emelni az univerzális nemzetközi jogban is.

A békés együttműködés szelleme jut kifejezésre abban is, hogy a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok közös nyilatkozattervezetet terjesztett 1962. december 5-én az ENSZ. Közgyűlésének Gazdasági és Pénzügyi Bizottsága elé, a leszerelés következtében felszabaduló anyagi eszközök és források békés célokra történő felhasználása tárgyában.

Ebbe az irányba mutat az ENSZ. Közgyűlésének XVII. ülészakán elfogadott az a határozat is, hogy 1963-ban nemzetközi kereskedelmi értekezletet fognak összehívni. Ez az értekezlet az államok együttműködésének elvét lesz hivatva legalább bizonyos terjedelemben a gazdasági és kereskedelmi életet illetően megvalósítani. Jelenleg a nemzetközi jog szelleméből mindenesetre következik, hogy az állam a kizárólagos szuverenitása és belső joghatósága alá tartozó területen sem tehet olyat, mely kifejezetten és tudatosan a másik állam érdeke ellen irányul. Ez persze nem valósítja meg a baráti és jószomszédi együttműködés elvét, de mindenesetre lépés annak megvalósítása felé.

Az imperialista államok ez együttműködés minimális lehetőségét is nehezen tudják biztosítani, mert a nemzetközi jogot kizárólagosan saját érdekeik egyoldalú szolgálatába kívánják állítani s érdekeik biztosítására sokszor túlteszik magukat a nemzetközi jog általuk is elfogadott egyértelmű rendelkezéseiben.

Az új nemzetközi jogban fokozottabb mértékben érvényesülnek az erkölcs általánosan elismert elvei. A nemzetközi jog fejlődése a nemzetközi jognak az erkölcsi elvekkel való fokozódó átítatását mutatja. Az erkölcsnek vannak olyan tételei, melyek egyetemes érvényűek, melyek egyaránt megjelölhetők a keresz-

tény erkölcsben és a szocialista erkölcsben is, közös elemei úgy a keresztény felebaráti szeretetnek, mint a szocialista együttélés etikai normáinak és az elvtársi segítségnek. Ez az alapja annak a lehetőségnek, hogy az univerzális nemzetközi jog az Alapokmány szelleme szerint fejlődik tovább.

A jószomszédi és baráti együttműködés elve csak a formulálásban más, mint a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának Bevezetésében megállapított az a célkitűzés, hogy az államok nyílt, igazságos és becsületes nemzetközi összeköttetéseket tartsanak fenn. Mind a kettő etikai követelmény, megvalósítása az emberek erkölcsi felfogásának átalakulását tételezi fel s azt, hogy ez a felfogás irányítsa az államélet felelős vezetőit hivatalos eljárásukban is.

(Lezárva 1963. március 30-án.)

Д—р Гасло Буза

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА,
НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ, ПРЕДУСМОТРЕННОЕ УСТАВОМ ООН,
В СВЕТЕ ПРИНЦИПОВ МИРОНОГО СОСУЩЕСТВОВАНИЯ,
ДОБРОСОСЕДСКОГО И ДРУЖЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

(Краткое содержание)

1.

Принципы мирного сосуществования и международного сотрудничества по своему существованию рождался в борьбе двух диаметрально противоположных экономических и юридическому характеру отличаются друг от друга. Принцип мирного сотрудничества получил в этой борьбе новое содержание. Мирное сосуществование по своему содержанию означает меньше, чем международное сотрудничество, хотя нет никакого сомнения в том, что этот принцип отражает не лишь пассивное сосуществование государств, а предполагает определенное активное поведение со стороны заинтересованных стран. Мирное сосуществование и международное сотрудничество показывают направление, ведущее к осуществлению в международном праве принципов, закрепленных в Уставе ООН, только эти принципы в новом духе.

Нормы международного права выражаются в двух формах: в форме договора и в форме обычая. Из общих принципов международного права, в первую очередь из принципа суверенитета государства, с необходимостью вытекает, что без согласия заинтересованного государства не может сложиться обязательная для него норма международного права, причем это относится и к международному обычному праву.

Универсальные нормы международного права обязательны и для новозникших государств, так как вследствие признания ими признания, выраженного остальными государствами, они и со своей стороны признают обязательную силу норм международного обычного права. Естественно, наличие полная возможность того, чтобы новозникнувшие государства толковали ими признанные нормы обычного права в соответствии с новыми отторжениями, или чтобы они выступили с инициативой признания новых норм международного права. В отторжении новых государств обязательная сила норм международного права основывается на признании ими этих норм.

От норм международного права следует отличать программы, основывающиеся на общей воле государств. Такие программы еще не создают международного права, согласная воля государств направлена лишь на будущее международно-правовое регулирование данного вопроса. От программ, направленных на правотворчество, следует отличать т. н. нормы программного характера. В этих нормах сформулированы определенные общие принципы, относящиеся к будущему поведению государств, однако они не создают субъективных прав и в них не предусматриваются обязательства, в интересах выполнения которых допускалось бы применение принуждения в порядке, предусмотренном нормами международного права. Нормы программного характера следует считать лишь скелетом, на который будут опираться конкретные нормы права. Такой нормой программного характера является, например, право народов на самоопределение и обеспечение для каждого основных прав человека. Создание норм программного

характера имеет место лишь при определенном конкретном историческом положении. Устав ООН содержит нормы программного характера не случайно. Предпосылкой для создания таких норм является такое положение, когда урегулирование определенных, представляющих общий интерес вопросов, имело место между государствами с совершенно противоположным экономическим и общественным строем, причем в данной ситуации урегулирование данного вопроса совершенно необходимо. Такая ситуация была налицо после окончания второй мировой войны. В нормах программного характера, включенных в Устав ООН, отражается международно-правовая концепция СССР. Империалистические государства эти нормы программного характера приняли лишь в общих принципах» от самого начала было очевидным острое противоречие, имеющее место между империалистическими державами и СССР по вопросу о содержании указанных норм программного характера.

В подготовке международного права кроме законодательных органов заинтересованных государств принимают участие и другие факторы. На формулирование норм международного права имеет большое влияние и общественное мнение. Существуют разные формы выражения общественного мнения. Мы можем говорить а) об общественном мнении заинтересованных государств, б) об общественном мнении, выражающемся в общественности, в) и о научном общественном мнении. Указанные факторы занимают вопросы международного права, как правило, *de lege ferenda*, однако играют значительную роль и при толковании норм международного права.

Борьба, имеющая место в международном правотворчестве, характерным образом отражается в вопросе об основных правах и основных обязанностях государств. В Комиссии Международного Права на основе полномочия, предоставленного второй сессией Генеральной Ассамблеи, был подготовлен проект декларации об основных правах и обязанностях государств. Четвертая сессия Генеральной Ассамблеи, учитывая в нынешних условиях трудности формулировки основных прав и обязанностей государств согласно новым принципам международного права и в соответствии с Уставом ООН, и признав необходимым дальнейшее изучение данного вопроса, приняла к сведению проект декларации и выразила мнение, согласно которому данный проект является выдающимся и очень значительным вкладом к постепенному развитию и кодификации международного права. Вопрос об указанном проекте с того времени не продвинулся вперед, проект не стал декларацией, и тем менее можем говорить о том, что в нем содержащиеся положения превратились в обязательные нормы международного права.

Основные права государств не могут быть признаны субъективными правами государств. Они содержат основные принципы всеобщего международного права. В проекте декларации, представленном Генеральной Ассамблеи, не отражается надлежащим образом дух нового международного права. Этот проект не прибавляет существенно нового к нормам, признаваемым уже до образования ООН принципами международного права, и содержит лишь в отношении основных обязанностей положения, включающие нормы Устава ООН в систему основных прав и основных обязанностей.

II.

А) Основанием политического принципа мирного сосуществования является принцип международного права, содержащийся в статье 2 пункта 4 Устава ООН. Принцип мирного сосуществования как политический принцип в международной жизни противостоит принципу холодной войны. Если холодная война противоречит международному праву, то принцип мирного сосуществования вполне соответствует нормам международного права, направлен на обеспечение реализации этих норм. Принцип мирного сосуществования выражается и в «Панча Сила». Вопрос о пяти принципах мирного сосуществования был обсужден и на XII сессии ООН в 1957 г. Этот вопрос был взят на повестку дня Генеральной Ассамблеи по инициативе СССР. Тов. Кузнецов в ходе обсуждения вопроса в комиссии подчеркнул, что мирное сосуществование между государствами, несмотря на их общественный строй и идеологию, не является ни в коем случае утопией. В связи с советским предложением Индия, Швеция и Югославия выступили с совместным проектом резолюции, согласно которому о «пяти принципах» говорилось в введении, но при этом подчеркивалась необходимость осуществления принципов Устава ООН и достижения предусмотренных в нем целей. Проект содержал воззвание к государствам приложить все усилия в интересах обеспечения междуна-

родного мира, развития дружеских отношений, углубления сотрудничества и урегулирования споров мирным путем в соответствии с Уставом ООН и проектом резолюции. Делегат СССР подчеркнул, что согласно его мнению текст резолюции, предложенный советской делегацией, выражает принципы мирного сосуществования более отчетливо и последовательно. Однако, учитывая то обстоятельство, что проект трех держав в своей совокупности выражает принципы мирного сосуществования, и не содержит таких положений, которых делегат СССР не мог бы принять, он не заявил возражений. После этого заявления Комиссия, и по ее предложению и Генеральная Ассамблея, приняли проект трех держав без голоса против, при воздержании от голосования одной делегации.

Вопрос о мирном сосуществовании был рассмотрен и на XVII сессии генеральной Ассамблеи ООН в 1962 г. Этот вопрос был взят на повестку дня Генеральной Ассамблеи со следующей формулировкой: «Исследование принципов международного права, относящихся в соответствии с Уставом ООН к мирным отношениям и сотрудничеству между государствами».

Чехословацкая делегация предложила проект декларации, в котором в 19 пунктах перечислены принципы международного права о мирных отношениях и сотрудничестве между государствами. Кроме этого общих проект резолюции был предложен и рядом стран Азии и Африки, а также Югославией, в котором в 6 пунктах перечислены принципы, на которых должны основываться взаимосвязи и сотрудничество между государствами. Шестая Комиссия приняла проект резолюции, предложенный 37 государствами, между ними и Чехословакией. В этой резолюции Комиссия предложила Генеральной Ассамблеи взять вопрос на временную повестку дня XVIII сессии Генеральной Ассамблеи и вызвать государства-участники ООН сообщить до 1 июля 1963 г. генеральному секретариату свои воззрения и представления по данному вопросу.

Б) О международном сотрудничестве между государствами в Уставе ООН содержится прямые положения (статья 1, пункт 3). Понятие международного сотрудничества предполагает сохранение между государствами мирных отношений, но при этом означает больше этого. В Уставе ООН имеются положения и о понятии и содержании сотрудничества. В Преамбуле устанавливается, что государства в интересах достижения целей, стоящих перед Объединенными Нациями, должны проявлять терпеливость и сохранять мирные добрососедские отношения. В статье 55 также говорится о мирных и дружеских сношениях, как об условиях прочности и благобыта в интересах выполнения задач, стоящих перед ООН. Из вышесказанного очевидно, что в Уставе ООН предусматривается та форма и мера мирного сотрудничества, в которой отражаются добрососедские отношения и дружеские сношения. Международное сотрудничество — это норма, имеющая характер программы. В дружеских и добрососедских отношениях выражается лишь тот принцип, на котором следует развивать указанной нормы программного характера и которым определяется направление дальнейшего развития международного права. Дружеские и добрососедские отношения означают, что государства во взаимных сношениях обязаны учитывать и интересы других государств, воздерживаться от поведенческих, нарушающих интересы других государств или лиц, проживающих на их территории.

Новое международное право желает осуществить мысль общности. Новое международное право, основывающееся на принципе добрососедских отношений и дружбы, изменяет характер и содержание двух принципов международного права — принципа равенства и принципа суверенности —, на которых основывалось старое международное право. В старом международном праве равенство и суверенитет — это чисто формальные понятия. Новое международное право стремится к тому, чтобы при сосуществовании государств эти два принципа превратились в действительно осуществляемые принципы.

Джесул ставит вопрос о необходимости признания в международном праве переходного положения между миром и войной. Он правильно осознает факт, что противоречие, противопоставляющее народы всего мира друг против друга, носит особый характер, однако он не замечает, что здесь идет борьба двух противоположных экономических и общественных систем.

Ни в коем случае не допускается оправдание войны правом на самооборону. О самообороне и в международном праве можно говорить лишь в случае, наличия агрессии или непосредственной опасности агрессии. Мы не можем говорить о самообороне в случае, когда даже и согласно установлению самого заинтересованного государства угрожает лишь возможность нападения.

Мирное сосуществование — это первая ступень к развитию нового международного права. Вторую ступень представляет международное сотрудничество, основывающееся на добрососедских и дружеских отношениях.

Международное сотрудничество между государствами — это понятие не известное и в т. н. классическом международном праве. Мысль сотрудничества выразилась в международных административных союзах. Сегодня осуществляют международное сотрудничество такого характера специальные учреждения при ООН. Организация международного сотрудничества являлось уже одной из целей Лиги Наций. В Уставе ООН имеет место существенное дальнейшее развитие сотрудничества. В нем сотрудничество не ограничивается рамками определенных дел, а говорится вообще об экономических, социальных, культурных и гуманитарных задачах. Очень интересной формой сотрудничества является сотрудничество в отношении таких географически определенных территорий, на которых не распространяется верховенство ни одного из государств, а занимают юридическое положение *res communis omnium usus*. Таким является открытое море, переходное — в течение 50 лет от заключения соответствующего соглашения — Антарктика, причем такое положения развивается и в отношении космического пространства.

Кроме упомянутых территорий имеются и такие части территорий, принадлежащих отдельным государствам, в отношении которых действующими нормами международного права обеспечивается определенная возможность пользования и для других государств.

Такими являются территориальные воды, и такое же положение налицо и в отношении международных рек, использование которых представляет общий интерес, такое положение сложилось далее и в отношении воздушного пространства. Мысль о международном сотрудничестве отражается и в институте государственных сервитутов.

Выдающимся документом, выражающим международное сотрудничество, является Устав Совета Экономической Взаимопомощи, в котором в совершенном виде отражен дух, вытекающий из принципов, закрепленных в Уставе ООН, который в взаимоотношениях между социалистическими странами уже превратился в действительность.

Империалистические государства могут обеспечить даже и минимальную возможность сотрудничества лишь с трудностями, так как они исходят из того, что международное право служит исключительно лишь осуществлению их собственных, односторонних интересов, и для обеспечения своих интересов часто пренебрегают и такими недвусмысленными положениями международного права, которые они раньше признали без возражений.

Принцип добрососедского и дружественного сотрудничества расходится лишь по формулировке с целью Лиги Наций, предусмотренной в Преамбуле Устава Лиги Наций, согласно которой государства поддерживают открытые, справедливые и честные международные связи. В обеих формулировках выражается этическое требование: осуществление этого требования предполагает преобразование нравственных воззрений людей, причем руководители государств в своих официальных выступлениях должны исходить из таких воззрений.

LÁSZLÓ BUZA

L'ÉVOLUTION DES NORMES DU DROIT INTERNATIONAL.
I. LA DIRECTION DE L'ÉVOLUTION DÉTERMINÉE DANS LA CHARTE
De L'UNO DANS L'ESPRIT DE LA COEXISTENCE PACIFIQUE, DU
BON VOISINAGE ET DE LA COOPÉRATION AMICALE.

(Résumé)

Le principe de la coexistence pacifique et le principe de la coopération internationale sont différents l'un de l'autre à l'égard de leur contenu et leur nature juridique. Le principe de la coexistence pacifique est né au cours de la lutte de deux systèmes économiques et sociaux directement opposés. C'est aussi au cours de cette lutte que le principe de la coopération internationale a reçu un sens nouveau et par conséquent une importance particulière. La coexistence pacifique signifie moins que la coopération internationale bien qu'il soit incontestable qu'elle ne signifie point l'existence passive des Etats les uns à côté des autres; elle implique une certaine activité de la part des Etats intéressés. La coexistence pacifique et la coopération internationale montrent la voie vers la réalisation des principes définis dans la Charte de l'ONU selon un esprit nouveau dans le droit international.

La création des règles de droit international a deux formes: le traité et la coutume. Il suit des principes généraux du droit international, en premier lieu de la souveraineté de l'Etat, que sans le consentement de l'Etat intéressé aucune règle de droit international obligatoire pour lui ne peut être créée; il en est même pour le droit coutumier international.

Les règles universelles du droit coutumier international sont obligatoires aussi pour les Etats nouvellement nés, car par l'acceptation de leur reconnaissance de la part des autres Etats ils reconnaissent la force obligatoire des règles du droit coutumier. Bien entendu, il existe la possibilité que les Etats nouvellement nés interprètent les règles du droit coutumier reconnues par eux-mêmes selon les nouvelles conditions ou qu'ils proposent l'établissement de nouvelles règles de droit international. Dans la relation des nouveaux Etats la force obligatoire des règles de droit international se fonde sur la reconnaissance de celles-ci par eux.

Des règles de droit international il faut distinguer les programmes basés sur la volonté commune des Etats. De tels programmes n'établissent pas encore de droit international, la volonté commune des Etats vise seulement au règlement futur de la question par le droit international. Il faut, distinguer des programmes visant former le droit les soi-disant normes ayant un caractère de programme. Celles-ci forment certains principes généraux de la future attitude des Etats, mais elles n'établissent pas de droits subjectifs et n'établissent pas d'obligations coercibles par voie de procédure juridique internationale. Les normes ayant un caractère de programme doivent être considérées comme une charpente sur laquelle se placeront les règles de droit concrètes. Une telle norme ayant caractère de programme est par exemple le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes et le respect des droits de l'homme et des libertés fondamentales pour tous. L'établissement des normes ayant un caractère de programme n'a lieu qu'en certaines situations historiques données. Il n'est pas fortuit que la Charte de l'ONU contient des normes ayant un caractère de programme. La condition

préliminaire de l'établissement de telles normes est qu' un règlement des questions qui les intéressent ait lieu entre des Etats ayant des systèmes économiques et sociaux fondamentalement opposés et que dans la situation donnée le règlement de la question soit nécessaire. Telle était la situation après la fin de la seconde guerre mondiale. Dans les normes ayant un caractère de programme c'est la conception du droit international de l'Union Soviétique que trouve son expression. Les Etats impérialistes n'ont accepté ces normes qu'en principe; la contradiction à l'égard du contenu des normes a été manifesté dès le commencement.

Outre les organes compétents pour la création du droit international des Etats intéressés, d'autres facteurs aussi prennent part à la préparation du droit international. L'opinion, publique elle aussi, exerce une influence sur sa formation. L'opinion publique se manifeste en plusieurs formes. Ainsi on peut parler (a) de l'opinion publique des Etats intéressés, (b) de l'opinion publique de la société et (c) de l'opinion publique du monde scientifique. Ces facteurs s'occupent des questions du droit international ordinairement de lege ferenda, mais ils jouent un rôle important aussi dans l'interprétation de règles de droit international.

La lutte dans le domaine de la création du droit international se manifeste d'une manière caractéristique dans la question des droits fondamentaux et des obligations fondamentales des Etats. En vertu de l'instruction reçu à la deuxième session de l'Assemblée générale, le Comité juridique international a préparé son projet de déclaration sur les obligations et les droits fondamentaux des Etats. La quatrième session de l'Assemblée générale, considérant qu'il est difficile à l'heure actuelle de formuler les obligations et les droits fondamentaux des Etats à la lumière du nouveau droit international et en harmonie avec la Charte de l'ONU et reconnaissant que l'étude ultérieure de la question est nécessaire, a pris connaissance du projet et a exprimé l'opinion, que le projet est une contribution très remarquable et importante au développement graduel et à la codification du droit international. L'Assemblée générale a remis le projet aux Etats-Membres pour examination. La cause du projet n'a pas fait de progrès depuis la une déclaration n'est pas née, encore moins une règle de droit international obligatoire. Les droits fondamentaux des Etats ne peuvent pas être considérés comme les droit subjectifs des Etats. Ils contiennent les principes fondamentaux du droit international universel. Le projet de déclaration présenté à l'Assemblée générale ne reflète pas l'esprit du nouveau droit international. Il n'ajoute rien de nouveau aux règles qui étaient les principes fondamentaux du droit international déjà avant la création de l'ONU; ce n'est qu'au sujet des obligations fondamentaux qu'il contient des dispositions qui enregistrent certaines règles de la Charte dans le système des obligations et des droits fondamentaux des Etats.

II.

A) La base du principe politique de la coexistence pacifique est le principe juridique international contenu dans le paragraphe 4 de l'article 2 de la Charte de l'ONU. Le principe de la coexistence pacifique comme principe politique dans la vie internationale est opposé au principe de la guerre froide. Tandis que la guerre froide est contraire au droit international, le principe de la coexistence pacifique est en complète harmonie avec ses dispositions et tend à assurer leur réalisation. C'est aussi le principe de la coexistence pacifique qui s'exprime dans le Pancasila (les cinq principes). La XIIe Session de l'Assemblée générale en 1957 s'est occupée aussi des cinq principes de la coexistence pacifique. La question fut mise à l'ordre du jour de l'Assemblée générale par l'initiative de l'U.R.S.S. Au cours du débat M. Kouznetsov releva que la coexistence pacifique des Etats, quels que soient leur systèmes sociaux et leur idéologie, n'est point une utopie. Par opposition à la proposition soviétique, l'Inde, la Suède et la Yougoslavie présentèrent une projet de résolution commun l'introduction duquel énumérait aussi les „cinq principes” mais soulignait en même temps l'importance de la réalisation des principes de la Charte et des buts y mentionnés. Il invita les Etats de faire tout effort pour assurer la paix internationale, développer les relations amicales, pour la coopération et pour régler leur différends par des moyens pacifiques comme il est prescrit dans la Charte et dans la résolution actuelle. Le délégué soviétique souligna qu'à son avis le texte présenté par lui exprimait les principes de la coexistence pacifique plus exactement et plus conséquem-

ment. Néanmoins, vu que le projet des trois Etats dans son ensemble exprimait les principes de la coexistence pacifique et ne contenait rien que le délégué de l'Union Soviétique n'ait pu accepter, il ne faisait pas d'objection. Après cette déclaration la Première Commission et à sa proposition l'Assemblée générale aussi adoptèrent le projet des trois Etats sans opposition, avec une abstention.

La XVIIe Session de l'Assemblée générale en 1962 s'est aussi occupée de la question de la coexistence pacifique. La question fut mise à l'ordre du jour de l'Assemblée générale en ces termes: „Examen des principes juridiques internationaux concernant les relations pacifiques et la coopération entre les Etats dans l'esprit de la Charte de l'ONU.

La délégation tchécoslovaque présenta un projet de déclaration énumérant en 19 articles les principes juridiques internationaux concernant les relations pacifiques et la coopération. En outre, plusieurs Etats asiatiques et africains et la Yougoslavie présentèrent un projet de déclaration commun qui énumérant en 6 articles les principes qui devraient régler les relations et la coopération des Etats entre eux. La Sixième Commission adopta le projet de résolution présenté par 37 Etats, y compris la Tchécoslovaquie. A cette occasion la Commission proposa à l'Assemblée générale de mettre la question à l'ordre du jour provisoire de la XVIIIe Session de l'Assemblée et de demander aux Etats-Membres de communiquer leur vues et idées sur la question au Secrétaire général avant le 1er juin 1963.

B) La coopération internationale est expressément mentionnée dans la Charte de l'ONU (1er article, paragraphe 3). La conception de la coopération internationale suppose le maintien des relations pacifiques entre les Etats, mais veut dire encore plus que cela. Elle a des dispositions expresses en ce qui concerne l'idée et le contenu de la coopération. Ainsi le Préambule constate que les Etats pratiquent la tolérance et vivent en paix l'une avec l'autre dans une esprit de bon voisinage. Dans l'article 55 aussi mention est faite de relations pacifiques et amicales comme conditions de stabilité et de bien-être dans l'intérêt de l'accomplissement des tâches des Nations Unies. Il est donc évident que la Charte prescrit la forme et la mesure de la coopération pacifique qui assurent l'état de bon voisinage respectivement les relations amicales. La coopération internationale est une norme ayant caractère de programme. Les relations amicales ou de bon voisinage ne sont que le principe fondamental selon lequel contenu de la norme ayant un caractère programme devra être formé et qui montre la direction dans laquelle le droit international doit se développer. Les relations amicales et de bon voisinage signifient que les Etats, dans leurs rapports doivent avoir égard aux intérêts des autres Etats aussi, et doivent s'abstenir de toute attitude qui porte atteinte aux intérêts de ces derniers ou aux intérêts d'individus résidant sur leurs territoires.

Le nouveau droit international veut faire valoir l'idée de collectivité. Le nouveau droit international fondé sur le principe du bon voisinage et de l'amitié transforme le caractère et le contenu de l'égalité et de la souveraineté, deux principes juridiques internationaux sur lesquels est basé l'ancien droit international. Dans l'ancien droit international l'égalité et la souveraineté ne sont que des concepts purement formels. Le nouveau droit international veut mettre ces deux principes en pratique dans les relations entre les Etats.

Jessup pose la question s'il ne faut pas reconnaître en droit international un état intermédiaire entre la paix et la guerre. Il voit bien que l'antagonisme qui oppose les peuples du monde de nos jours est d'une nature particulière, mais il n'aperçoit pas que ce est deux systèmes économiques et sociaux opposés luttent ici l'un contre l'autre.

La guerre ne peut nullement être justifiée par le droit de légitime défense. En droit international on ne peut parler de légitime défense qu'au cas où il y a agression ou péril d'agression imminent. On ne peut parler de légitime défense lorsque même selon la constatation de l'Etat intéressé il n'y a que la possibilité d'une agression.

La coexistence pacifique est le premier pas vers la création de nouveau droit international dans un esprit nouveau. Le second pas est la coopération internationale fondée sur des relations de bon voisinage et d'amitié.

La coopération internationale entre les Etats n'est pas chose inconnue dans le soi-disant droit international classique non plus. L'idée de coopération trouvait une expression dans les bureaux internationaux établis par traités collectifs. Aujourd'hui une coopération internationale de cette nature est mise en pratique par les institu-

tions spécialisées fonctionnant auprès de l'ONU. L'organisation de la coopération internationale était déjà l'un des objectifs de la Société des Nations. La Charte a considérablement développé la coopération. Elle ne limite pas la coopération à des affaires particulières, mais elle parle des tâches économiques, sociales, culturelles et humanitaires en général. La forme de la coopération internationale est très intéressante sur des territoires géographiquement définis qui ne sont soumis à l'autorité d'aucun Etat mais ont la nature juridique de res communis omnium usus. Tels territoires sont la haute mer, transitoirement l'Antarctide pendant 30 ans à partir de la conclusion de la convention se rapportant à celle-ci, et une situation analogue est en train de se former en ce qui concerne l'espace au-delà de l'atmosphère.

Outre ces territoires il y a aussi des territoires appartenant à un Etat quelconque concernant lesquels des règles juridiques internationales positives assurent une certaine possibilité d'utilisation aussi pour des Etats étrangers.

Il en est de même pour la mer territoriale, les fleuves internationaux d'intérêt universel et l'espace aérien. L'idée de coopération internationale se révèle aussi dans l'institution des servitudes internationales.

La Charte du Conseil d'Entraide Economique est un document très important de coopération internationale qui exprime parfaitement l'esprit émanant des principes dans la Charte de l'ONU, l'esprit lequel a déjà été réalisée dans les relations entre les pays socialistes.

Les Etats impérialistes peuvent à peine assurer même la moindre possibilité d'une coopération, car ils mettent le droit international exclusivement au service de leurs propres intérêts et afin d'assurer leurs intérêts ils se mettent souvent au-dessus des prescriptions nettement formulées du droit international acceptées par eux-mêmes aussi.

Le principe de bon voisinage et le principe de coopération amicale ne diffèrent que dans leur formulation du but défini dans le Préambule du Pacte de la Société des Nations qui est de maintenir des relations internationales franches, justes et honnêtes entre les Etats. Tous les deux sont des exigences éthiques dont la réalisation ne peut être atteinte que par la transformation de la conception morale des hommes et si les dirigeants des Etats se laissent guider par cette morale aussi dans leurs activités officielles.

Terjedelem: 4,50 (A/5) ív. Megjelent 450 példányban
63-3139 Szegedi Nyomda V.

Fasc. 4. Bárdosi István: *A fellebbviteli rendszerek kérdéséhez a polgári eljárásban* (Szeged, 1958.) 26 l.

Fasc. 5. Pólay Elemér: *Három munkabérszerződés a római Dáciából* (Szeged, 1958.) 38 l.

Fasc. 6. Georges Antalfy: *La démocratie antique et les penseurs avant Socrate (Extrait)* (Szeged, 1958.) 42 l.

Tomus V.

Jogi tanulmányok dr. Buza László egyetemi tanár, akadémikus oktatói működésének 50. évfordulójára (Szeged, 1958.) 369 l.

Fasc. 1. Georges Antalfy: *Les relations internationales de l'Athènes esclavagiste* (Szeged, 1958.) 13 l.

Fasc. 2. Both Ödön: *Szemere Bertalan belügyminiszter nemzetiségi politikája 1848 nyarán* (Szeged, 1958.) 22 l.

Fasc. 3. Bólya Lajos: *A tárgyalás bírósági előkészítésének formáiról, alanyairól és egyes eljárási szabályairól a büntető eljárásban* (Szeged, 1958.) 25 l.

Fasc. 4. Hajdú Gyula: *Kolonializmus és neutralizmus* (Szeged, 1958.) 18 l.

Fasc. 5. Herczegh Géza: *A pozitívizmus kérdése a mai nemzetközi jogtudományban* (Szeged, 1958.) 16 l.

Fasc. 6. Horváth Róbert: *A nemzetközi statisztikai együttműködés kifejlődése* (Szeged, 1958.) 23 l.

Fasc. 7. Kovács István: *A magyar közjogi pozitívizmus és Buza László első monográfiái* (Szeged, 1958.) 19 l.

Fasc. 8. Maday Pál: *Arendás jobbágyság szerződés formulái a mindszent-ányási uradalomban* (Szeged, 1958.) 23 l.

Fasc. 9. Martonyi János: *A közszolgálati jogviszony keletkezése* (Szeged, 1958.) 28 l.

Fasc. 10. Nagy Károly: *Az analógia és a joghézag kérdései a nemzetközi jogban* (Szeged, 1958.) 26 l.

Fasc. 11. Ladislaus Nagy: *Das Arbeitsrechtsverhältnis als Voraussetzung der arbeitsrechtlichen materialien Verantwortlichkeiten* (Szeged, 1958.) 20 l.

Fasc. 12. Papp Ignác: *Az állam meghatározása és a nemzetközi jog* (Szeged, 1958.) 32 l.

Fasc. 13. Elemér Pólay: *Il carattere e luogo delle regole delle relazioni inter-statali nel sistema del diritto Romano* (Szeged, 1958.) 27 l.

Fasc. 14. Joseph Szabó: *Development of the control system in the hungarian financial law* (Szeged, 1958.) 45 l.

Fasc. 15. Vitányi Béla: *Az államnak más állam joghatósága alóli mentességére vonatkozó elméletek* (Szeged, 1958.) 17 l.

Tomus VI.

Fasc. 1. Szabó József: *A költségvetési jog elvi kérdései* (Szeged, 1959.) 56 l.

Fasc. 2. Balázs József: *Egy adalék a magyar népeştudomány történetéhez: Balás Károly népeştudományi nézetei* (Szeged, 1959.) 20 l.

Fasc. 3. Szűcs István: *A szabálysértés intézményének egyes kérdései* (Szeged, 1959.) 24 l.

Fasc. 4. Horváth Róbert: *A Magyar Tanácsköztársaság statisztikai koncepcióiról* (Szeged, 1960.) 16 l.

Fasc. 5. Йожеф Вереш: *Сельскохозяйственные производственные кооперативы Венгерской Советской Республики* (Szeged, 1960.) стр. 18.

Fasc. 6. Simonyi Sándor: *A munkajogviszony elhatárolása a munkavégzéssel kapcsolatos polgári jogviszonyoktól* (Szeged, 1960.) 36 l.

Tomus VII.

Fasc. 1. Both Ödön: *Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdszéki rendelet* (Szeged, 1960.) 60 l.

Fasc. 2. Pólay Elemér: *Jogrendszerek az ókori Rómában* (Szeged, 1960.) 42 l.

Fasc. 3. Nagy Károly: *Délnyugat-Afrika nemzetközi jogi helyzete* (Szeged, 1960.) 20 l.

Tomus VIII.

- Fasc. 1. Buza László: *Az ENSZ főtítkárnak nemzetközi jogi helyzete* (Szeged, 1961.) 30 l.
- Fasc. 2. Kemenes Béla: *A szerződések szabályozásának elvi kérdései a Polgári Törvénykönyvben* (Szeged, 1961.) 72 l.
- Fasc. 3. Balázs József: *A mezőgazdasági termelészövetkezetek jövedelemrészesedése* (Szeged, 1961.) 20 l.
- Fasc. 4. Pólay Elemér: *A római birodalmi jog és a peregrin jog kölcsönhatásának jelei az erdélyi viaszostáblák okiratanyagában* (Szeged, 1961.) 27 l.
- Fasc. 5. Horváth Róbert: *Megemlékezés az első népességtudományi mű megjelenésének 200 éves évfordulójáról: Süßmilch »Isteni Rend«-jéről* (Szeged, 1961.) 29 l.
- Fasc. 6. Maday Pál: *A gyulai uradalom polgári perrendtartása 1792-től* (Szeged, 1961.) 20 l.
- Fasc. 7. János Martonyi: *Les sciences administratives en Hongrie depuis 1945* (Szeged, 1961.) 32 p.
- Fasc. 8. Szűcs István: *A hatáskörök általános rendezésének néhány kérdése a tanácsi igazgatásban* (Szeged, 1961.) 23 l.
- Fasc. 9. Tokaji Géza: *Az okozati összefüggés kérdése a szocialista büntetőjogban* (Szeged, 1961.) 36 l.
- Fasc. 10. Дьердь Анталфи: *Материалы из практики капитализма к теории государства «благоденствия»* (Сегед, 1960.) стр. 39.

Tomus IX.

- Fasc. 1. Szentpéteri István: *A közvetlen demokratikus formák sorsa a burzsoá állami fejlődésben* (Szeged, 1962.) 74 l.
- Fasc. 2. Pető István: *A szocialista humanizmus a szovjet büntetőjog egyes alapelveinek tükrében* (Szeged, 1962.) 28 l.
- Fasc. 3. Pólay Elemér: *»Publius Mucius et Brutus... fundaverunt ius civile« (A köztársasági Róma jogtudományának történetéhez* (Szeged, 1962.) 52 l.
- Fasc. 4. Robert Horváth: *La statistique de la peste de Debrecen (1739—40) et du choléra de Pest (1831) en Hongrie et leurs conséquences sociales* (Szeged, 1962.) 20 l.
- Fasc. 5. Georges Antalffy: *Conférences sur l'histoire des doctrines politiques et juridiques* (Szeged, 1963.) 75 l.

Tomus X.

- Fasc. 1. Buza László: *A nemzetközi jogi normák kialakulásának útja (A fejlődésnek az ENSZ alapokmányában meghatározott iránya a békés egymás mellett élés és a jószomszédi és baráti együttműködés szellemében* (Szeged, 1963.) 49 l.
- Fasc. 2. Maday Pál: *Falusi tisztségviselők hivatali esküje a gyulai uradalomban* (Szeged, 1963.) 29 l.
- Fasc. 3. Horváth Róbert: *Kossuth haladó gondolatai a londoni egyetemen tartott elméleti közgazdaságtani előadásában* (Szeged, 1963.) 34 l.
- Fasc. 4. Nagy Károly: *A nemzetközi szerződések hiteles értelmezése* (Szeged, 1963.) 34 l.
- Fasc. 5. Pólay Elemér: *A stipulatio szerepe az erdélyi viaszostáblák okiratanyagában* (Szeged, 1963.) 34 l.
- Fasc. 6. Bíró János: *Kollégiumok a római Dáciában* (Szeged, 1963.) 33 l.
- Fasc. 7. Both Ödön: *A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Szeged város reformkori büntetőjogában* (Szeged, 1963.) 128 l.